

Кредитната активност и современите трендови во банкарското работење во РМ

Кандидат: Анета Боева

Ментор: Доц. Д-р Благица Колева

СОДРЖИНА

ВОВЕД	2
ПРЕДМЕТ И ЦЕЛИ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО	4
МЕТОДИ НА ИСТРАЖУВАЊЕ	5
1. АНАЛИЗА НА БАНКАРСКИОТ СИСТЕМ НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА	6
1.1. Структура на банкарскиот систем на Република Македонија	6
1.2. Регулаторно окружување.....	11
1.2.1. Правна регулација на банкарскиот систем на Република Македонија11	
1.2.2. Примена на Базел III во Република Македонија	15
2. ВИДОВИ КРЕДИТИ НА НАСЕЛЕНИЕ	17
2.1 Потрошувачки кредити	17
2.2 Обновливи кредити	18
2.3 Наменски потрошувачки кредити	19
2.4 Автомобилски кредити	19
2.5 Други потрошувачки кредити	20
2.6 Станбени кредити	22
3. ВИДОВИ КРЕДИТИ ШТО БАНКИТЕ ИМ ГИ ОДОБРУВААТ НА ПРЕТПРИЈАТИЈАТА	23
3.1 Краткорочни кредити	23
3.2 Кредитно финансирање на малопродажбата	24
3.3 Есконтни кредити.....	24
3.4 Долгорочни кредити.....	25
3.5 Инвестициски (термински) кредити.....	25
3.6 Кредити за посебни проекти	26
3.7 Обновливи (револвинг) кредити.....	26
4. АНАЛИЗА НА КРЕДИТНАТА АКТИВНОСТ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА ВО ПЕРИОДОТ 30.09.2014 – 30.09.2017	27
5. СОВРЕМЕНИ СВЕТСКИ ТРЕНДОВИ ВО РАЗВОЈОТ НА БАНКАРСКИОТ СЕКТОР	39
5.1 Влијанието на финансиските иновации врз развојот на банкарскиот... сектор.....	39
5.2 Секјуритизација.....	40
5.3 Финансиски деривати	41
5.3.1 Примена на фјучерси и заштита од ризик	42

5.3.2 Форварди.....	43
5.3.3 Опции	44
5.3.4 Примена на свопови и заштита од ризик.....	46
5.4 Лизинг	48
5.4.1 Видови лизинг	50
5.4.2 Договор за лизинг	53
5.5 Факторинг.....	54
5.5.1 Договор за факторинг	55
5.5.2 Видови факторинг.....	56
5.6 Форфетинг	58
5.6.1 Договор за форфетинг	59
6. ИНОВАЦИИ ПОВРЗАНИ СО БАНКАРСКИТЕ УСЛУГИ НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА.....	61
6.1 Услуги поврзани со плаќањата	61
6.2 Услуги поврзани со депозити и со издавање заеми	64
6.3 Услуги поврзани со инвестиции, пензии и осигурување	65
6.4 Електронско банкарство	65
ЗАКЛУЧОК.....	68

ВОВЕД

Главната причина поради којашто банките добиваат дозвола за работа од државните органи е да им одобруваат кредити на своите комитенти. Од банките се очекува да им дадат поддршка на приватните и правни лица со соодветни кредити, како и да ги задоволат финансиските потреби на потрошувачите и да одредат разумна цена за кредитите во согласност со конкурентните каматни стапки. Одобрувањето кредити е основна економска функција на банката - да ги финансира потрошувачката и инвестициите на компаниите, поединците и на владините агенции. Колку успешно банката ќе ја извршува својата функција на одобрување кредити, во голема мера зависи од економската состојба во регионот, бидејќи банкарските кредити го поддржуваат растежот на нови бизниси и работни места на територијата каде што дејствува банката и ја унапредуваат економската виталност. Уште повеќе, банките, често, нудат позитивни информации на пазарот во врска со кредитниот квалитет на зајмувачот, овозможувајќи му да добие повеќе и поевтини средства од други извори.

За повеќето банки кредитите изнесуваат половина или повеќе од вкупната актива и до две третини од вкупните приходи. Уште повеќе, ризикот во банкарството се концентрира во кредитното портфолио. Кога банката се соочува со сериозни финансиски проблеми, обично тие потекнуваат од кредитит што не можат да се наплатат поради лошото раководење, незаконското манипулирање со кредити, лошите политики за одобрување кредити или поради неочекуван пад на економијата. Затоа не е ни чудно што, кога ревизорите ќе дојдат во банката, вршат темелна ревизија на банкарското портфолио. Тоа, обично, се состои од детална анализа на документацијата и на колатералот на поголемите кредити, ревизија на малите кредити и евалуација на политиката за одобрување кредити на банката за да се види колку е таа исправна и дали може да ги заштити средствата на јавноста. Токму поради овие причини, кредитирањето, видовите кредити одобрени на компаниите и приватните лица, како и анализата на целокупниот банкарски систем е неисцрпна и секогаш актуелна тема, како во другите земји, така и во Република Македонија.

Банкарските институции претставуваат најважни финансиски посредници меѓу дефицитарните и суфицитарните субјекти и играат значајна улога во целокупната економија на секоја земја. Но, особено се значајни последиците од нивната недоволна регулација и прелевање на ризиците од еден во друг институционален сегмент, главно, од нивното можно неразумно однесување. Стабилноста и успешноста на банките е значаен фактор и има силно влијание врз финансискиот систем во целина, не заборавајќи го фактот дека тие претставуваат најзначајна алка во финансиската мрежа.

Според Рибзински, финансиските системи се развиваат низ времето во три фази. Првата фаза е кога банките се најважни финансиски институции во финансискиот систем и приходот е ограничен на провизиите, при што сите екстерни финансии се зголемуваат преку банкарските заеми, финансирани од штедните влогови. Втората фаза е пазарно ориентирана, кога домаќинствата и институционалните инвеститори поседуваат повеќе хартии од вредност, а небанкарските финансиски институции можат да понудат производи слични на банкарските, што значи финансиските пазари се изворот на екстерни финансии за двата сектора: финансискиот и нефинансискиот сектор. Оттаму, банките ја намалуваат нивната традиционална посредничка функција преку зголемување на вонбилансните активности. Корпорациските банкарски заеми се заменети со корпорациски обврзници и хартии од вредност, додека хипотеките и потрошувачките кредити се секјуритизирани. Третата фаза е пренасочување на нивните услуги од банкарски кон советодавни, т.е. тргување на брзите и ОТС пазарите, гаранции и останати активности поврзани со управувањето со средствата.

Комплетните банкарски услуги треба да генерираат задоволни клиенти и токму затоа секоја банка се стреми да понуди поширок спектар производи и услуги, како и полесна достапност до нив, задржувајќи ги постојните комитенти, но и да се стекне со нови, обезбедувајќи силна репутација и углед за нејзината успешност и стабилност.

ПРЕДМЕТ И ЦЕЛИ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

Предмет на истражување на овој магистерски труд се трендовите на промени во банкарската индустрија, со посебен осврт на актуелните состојби во Р.Македонија и окружувањето, односно регулацијата на банкарската сцена. Имено, анализирани се актуелните трендови во кредитирањето, како и современите трендови за развој на банкарската индустрија, што придонесуваат за нивно поефикасно функционирање, навремено детектирање на настанатите закани и проблеми и нивно претварање во можности. Потребата за следење на традиционалните кредитни функции, но и на технолошките иновации наметна една нова димензија во банкарските процеси, што стимулативно влијае врз нивниот натамошен развој и експертиза, како и насочување кон некои небанкарски подрачја и преобразба во универзални и комплетни финансиски институции, а како такви особено важни за секоја национална економија.

Исто така, целта на истражување на овој магистерски труд, првенствено, се однесува на кредитната анализа на банкарскиот сектор во РМ (2014-2017), како и анализа на современите трендови во банкарското работење и развојните концепти за поквалитетно дејствување и задоволување на нивните клиенти на најдобар начин и со комплетна услуга, што придонесува да се биде во чекор со конкуренцијата, да се постигне раст на пазарната вредност и максимизација на профитот.

МЕТОДИ НА ИСТРАЖУВАЊЕ

За исполнување на целите, како и за целосна опфатеност на предметот на истражувањето, ќе бидат комбинирани неколку квалитативни и квантитативни методолошки постапки и методи, како што се следните: анализа, компарација и статистика.

Анализата ќе се врши врз основа на претходно проучувана научно – теоретска содржина, што вклучува евалуација на сите достапни материјали, а се однесува на современото успешно работење на самите финансиските институции, а со тоа и за добробит на општественото живеење.

Компарацијата, како метод на истражување, ќе се користи за да се направи споредба помеѓу исказите на менаџерскиот и неменаџерскиот персонал, па и клиентите и да се осознаат моменталната состојба кои владеат во институциите.

Собраните податоци ќе бидат статистички обработени заради изведување на заклучоци. Со помош на компјутерската апликација за табеларни пресметки Microsoft Office Excel, ќе се изврши рангирање, табеларно прикажување и графичко обликување на обработените податоци и тн.

Прв дел- Анализа на банкарскиот систем на Република Македонија

Основите на денешниот банкарски систем на Република Македонија се поставени веднаш по завршувањето на Втората светска војна. Развојот е проследен од 1945 година, непосредно по завршувањето на Втората светска војна, па сè до нејзиното монетарно осамостојување (26 април 1992), при што паралелно се конструираше со развојот и трансформациите на банкарството во поранешната СФРЈ. Но, по штотуку заокружената државност, мотивот и желбата за што побрзо вклучување во финансиските текови и релативно нискиот износ на потребен капитал за основање, беа поднесени голем број барања за отварање банки. Притоа, беа создадени мали банки со ниска капитална сила, што не гарантира рентабилно и ефикасно работење, а тоа ја наметна потребата од поставување нов финансиски систем во Р.Македонија. Физиономијата (структурата) на новиот финансиски систем на Република Македонија е поставена во мај 1993 година, со донесувањето на Законот за банки и штедилници, што ќе го претставува `рбетниот столб на новиот финансиски систем.¹

1.1. Структура на банкарскиот систем на Република Македонија

Во земјите во транзиција, каков што е случајот и со Македонија, банките го имаат централното место во финансискиот сектор, што значи дека тие се изложени на мала конкуренција во однос на другите финансиски посредници. Имено, структурата на банкарскиот сектор може да се анализира од повеќе аспекти, и тоа како:

- 1) институционална структура на банкарскиот систем на РМ;
- 2) сопственичка структура на банкарскиот систем на РМ;
- 3) големина на банките и нивното пазарно учество.

¹ Службен весник на РМ, 31/93 78/93

Банкарскиот систем во Република Македонија, од **институционален аспект**, го сочинуваат:

- Народна банка на Република Македонија;
- Комерцијални банки;
- Штедилници;
- Фонд за осигурување на депозити;
- Законски и подзаконски акти.

Народна банка на Р.Македонија е независна централна банка со статус на правно лице, чија основна цел е постигнување и одржување на ценовната стабилност за одржување на стабилен, конкурентен и пазарно ориентиран финансиски систем. НБРМ е составен дел на европскиот систем на централни банки, така што ја поддржува општата економска политика на Европската унија, во согласност со принципите од Договорот за основање на Европската заедница.²

Комерцијалните банки имаат доминантна улога во денешниот банкарски систем со 99,3 % учество во вкупната актива (банки и штедилници) и 99,7 % во вкупните депозити на нефинансиските субјекти. Тоа ја покажува незначителната улога на штедилниците во структурата на банкарскиот систем. Денес, банкарскиот систем го сочинуваат 15 банки и 3 штедилници. Банките во Република Македонија, од аспект на финансиските услуги што ги нудат, се од универзален тип.

Македонска банка за поддршка на развојот е специфична финансиска институција, кајшто има за цел да го поддржува и стимулира развојот на македонското стопанство, преку финансирање инвестиции во мали и средни ентитети, финансиска поддршка на производството наменето за извоз и реализирање заеми и донации од странство. Таа е развојна банка и претставува акционерско друштво, а во неа Република Македонија е единствен акционер.

Штедилниците се вториот сегмент од банкарскиот систем во Република Македонија, како финансиски институции што прибираат денарски штедни влогови од физички лица и одобруваат кредити на физички лица и лица кои вршат

² Неновски Томе, Евица Делова –Јолевска, *Пари и Банкарство*, стр.451

самостојна дејност. Тие спаѓаат во групата депозитни финансиски институции, а нивниот домен на работа се активностите на населението. Токму поради тоа, пак, нивната улога во банкарскиот систем е маргинализирана, бидејќи нивното учество е 0,7 % во вкупната актива (банки и штедилници) и 0,9 % во вкупните кредити и 0,3 % во вкупните депозити на нефинансиски субјекти. Во Македонија денес, функционираат три штедилници, и тоа: ФУЛМ штедилница ДОО Скопје, Мак-Бс штедилница ДОО Скопје и Можности штедилница ДОО Скопје. Иднината на штедилниците е преземање од страна на банките или нивна трансформација во финансиски друштва, особено во услови на силна конкуренција и ограничен обем и тип на активности.³

Фондот за осигурување на депозити има значајна улога во поддршката на банкарскиот систем на РМ, главно, во поглед на зголемувањето на штедењето и поттикнување на инвестициите, преку осигурување на депозитите на банките и штедилниците до определено ниво (не повеќе од денарска противвредност на 30,000 евра по депозит во една банка, филијала на странска банка или штедилница). Фондот за осигурување на депозити е конструиран во ноември 2000 година и функционира како акционерско друштво на банките и штедилниците, при што претставува основа за враќање на довербата во банкарскиот сектор по екстерно наметнатиот проблем на замрзнатото девизно штедење на граѓаните и распадот на пирамидалните штедилници и неколку мали банки што резултираше со ниско ниво на штедење и финансиска интермедијација.

Сопственичката структура на банките во Република Македонија може да се анализира на три нивоа, и тоа:⁴

- Според степенот на приватизираност;
- Според учеството на странски капитал;
- Според основачката структура.

³ Преобразбата на штедилницата „Ал Коса“ АД Штип во финансиско друштво „Ал Коса“ АД Штип, на 24.03.2015

⁴ Давков Игор, *Методологија за утврдување на стабилноста и ефикасноста на банките и нејзина примена во банкарскиот систем на РМ*, Скопје, НБРМ, 2000, стр.219

Според степенот на приватизираност банките во Република Македонија доминантно место зазема приватниот капитал со над 95 %, изземајќи ја Македонската банка за поддршка на развојот АД Скопје, којашто е во целосна државна сопственост.

Во сопственичката структура на банките странски капитал учествува со 74,2 %. Банките во претежна сопственост на странски акционери и натаму се најзастапени во домашниот банкарски систем, од вкупно 15 (петнаесет), 11 (единаесет) банки се во претежна сопственост на странски акционери, додека 7 (седум) од нив се подружници на странски банки. Банките, во претежна странска сопственост, имаат доминантна улога и во поважните позиции од билансите на банкарскиот систем. Единствените банки во коишто сè уште доминантна сопственост има македонскиот капитал се: ТТК банка во којашто доминантен сопственик е групацијата Тетекс Тетово- 47,2 %, Стопанска банка АД Битола, каде што доминантен сопственик е Пелистерка АД Скопје – 21,85 % и Универзална инвестициона банка (УНИ Банка), каде што доминантни сопственици се Ивалјо Мутафчиев и Цеко Минев со 36,5% и Македонската банка за поддршка на развојот, каде што единствен сопственик е Република Македонија.

Од аспект на географското потекло на странски, пак, три банки имаат претежен акционер од Бугарија, две од Грција, додека пет бележат претежен странски капитал од Словенија, Франција, Австрија, Турција и Германија. Во последните квартали учеството на Грција и Франција се намалува, додека од Турција, Словенија и Австрија се зголемува.

Доколку се следат движењата на банкарскиот систем на Република Македонија од аспект на големината на банкарските институции и степенот на пазарното учество, анализите покажуваат дека постои асиметричен банкарски систем, при што се издвојуваат четири големи во однос на другите банки. Според класификацијата на НБРМ, за **големи банки** се сметаат оние што имаат актива над 32,1 милијарди денари на 31.12.2015, а тие се: Стопанска банка АД Скопје – 84,886, Комерцијална банка АД Скопје – 97,193 милијарди денари, НЛБ Тутунска банка АД Скопје со 69,434 милијарди денари и Охридска банка АД Охрид -32,962 милијарди денари, а во групата на средни банки спаѓаат осум банки, и тоа: 1) Шпаркасе банка АД Скопје, 2) Халк банка АД Скопје,

3) Централна кооперативна банка АД Скопје, 4) Универзална инвестициона банка АД Скопје, 5) Стопанска банка АД Битола, 6) Македонска банка за поддршка на развојот АД Скопје, 7) Прокредит банка АД Скопје и 8) Еуростандард банка АД Скопје.

Мали банки, со актива пониска од 8,0 милијарди денари, пак, се: ТТК банка АД Скопје, Капитал банка АД Скопје и Алфа банка АД Скопје. Трите најголеми банки сè уште зафаќаат малку повеќе од 60 %, од вкупната актива на банкарскиот систем. Средните банки го зајакнуваат своето пазарно учество, додека малите банки имаат сосема мало незначително учество.

Табела 1. Учество на банките во вкупната актива, кредитите и депозитите, во зависност од големината

КАТЕГОРИИ	Износ во милиони денари		Структура (во проценти)	
	06.2015	09.2015	06.2015	09.2015
Вкупна актива	403.461	406.860	100%	100%
-Големи банки	275.199	274.783	68.2%	67.5%
- Средни банки	114.163	118.008	28.3%	29.0%
- Мали банки	14.099	14.069	3.5%	3.5%
Кредити на нефинансиски субјекти	262.615	265.964	100%	100%
-Големи банки	186.193	187.275	70.9%	70.4%
- Средни банки	67.076	69.270	25.5%	26.0%
- Мали банки	9.346	9.420	3.6%	3.5%
Депозити на нефинансиски субјекти	290.687	292.444	100%	100%
-Големи банки	217.472	215.407	74.8%	73.7%
- Средни банки	63.299	67.378	21.8%	23.0%
- Мали банки	9.916	9.659	3.4%	3.3%

Извор: НБРМ <http://www.nbrm.mk>

1.2. Регулаторно окружување

1.2.1. Правна регулација на банкарскиот систем на Република Македонија

Заради потребата од заштита на финансискиот систем во државата, овде мора да се истакне дека банките и банкарството, воопшто, се едни од најрегулираните институции или активности. Обезбедувањето стабилен банкарски систем несомнено претставува влог во растот и развојот на националната економија. Правните правила, во голема мера, го даваат одговорот зошто овој процес е потрага по вистинскиот модел за управување и контрола со овој значаен сектор, но треба да се напомене дека обемот и квалитетот на позитивното законодавство зависи од многу фактори. Банкарската регулатива се темели на формулирање и издавање специфични правила или регулативи од страна на авторизирани институции, под актуелниот закон за структурата и управувањето со банкарството. Одделни автори истакнуваат дека регулацијата е од клучно значење за финансискиот систем, поради функциите што ги извршуваат финансиските посредници и нивното влијание врз економијата.⁵ Токму затоа, особено по избивањето на глобалната финансиска криза во 2008 година, голем акцент се става на регулаторните органи, нивната работа и усовршување на законските акти и принципи, што во последно време се зголемија и на национално и на меѓународно ниво. Доколку кон крајот на деведесетите години од минатиот век се работеше на дерегулација и банките се ангажираа во огромен број вонбилансни активности, денес тие се во незавидна положба, т.е. принудени се голем дел од своите активности да ги извршуваат според построгите критериуми на националните и меѓународните регулатори. Освен пропис за регулација и стандардизација на банкарскиот сектор е Законот за банките.⁶ Непосредно, по монетарното

⁵ Ристо Фотов и Катерина Фотова „Регулација на комерцијалните банки во РМ“ УГД Штип, Годишен зборник, 2011

⁶ Закон за банки, „Службен весник на РМ“ 67/2007

осамостојување Р.Македонија сè уште немаше изградено сопствена банкарска регулатива, туку ги применување законските прописи од поранешната југословенска федерација. Во мај 1993 година беше донесен првиот законски пропис од областа на банкарството – Законот за банки и штедилници, со којшто се постави основната регулативна рамка за основање, работење и супевизија на банките.

Но, се оценува дека новиот Закон за банките од 2007 година обезбеди значително поквалитетно унапредување на банкарската регулатива и супервизија во Република Македонија. Овој закон се темели врз одредбите и стандардите пропишани со европската Директива 2006/48 за основање и работење на кредитните институции и Европската директива 2006/49 за адекватноста на капиталот на инвестициските фирми и кредитните институции. Најважните унапредувања во Законот за банките се однесуваат на следново: зајакнување на критериумите за акционер со квалификувано учество во банка, како и на член на надзорниот и управниот одбор на банка; зајакнување на корпорациското управување до банките; поставување на основите за примена на Новата базелска капитална спогодба (BAZEL II); унапредување и зајакнување на системите на банките за управување со ризиците (особено кредитниот, ликвидносниот, валутниот, пазарниот и ризикот од користење на информациска технологија); унапредување на начинот за вршење супервизија и надзор; усогласување на сметководствените стандарди и правила за банките со Меѓународните сметководствени стандарди и Меѓународните стандарди за финансиско известување; пропишување на содржината на ревизијата на банките; зајакнување на корективните мерки коишто централната банка може да ги преземе кон одделна банка и зголемување на ефикасноста на постапката за излез на банката од банкарскиот систем; дефинирање на начинот за отварање и работење на филијала на странска банка.⁷

Со Законот за Народната банка на Република Македонија се уредуваат:⁸

⁷ Народна банка на РМ, Извештај за финансиската стабилност во РМ во 2007 год, 120-121

⁸ Закон за Народната банка на РМ, „Службен весник на РМ“ 158/2010

Организацијата и работата на НБРМ, нејзините задачи и овластувања од денот на пристапување на Република Македонија во Европската унија и задачите и овластувањата по воведувањето на еврото како парична единица во Република Македонија. Важен пропис во оваа сфера е и Законот за платниот промет, со кој се уредува платниот промет во земјата., односите меѓу носителите на платниот промет и учесниците во платниот промет, односите меѓу носителите на платниот промет и НБРМ во делот за платниот промет, платните системи, порамнувањето на плаќањата, издавањето електронски пари и надзорот на платните системи.

Во овој закон се дефинира и поимот „трансакциска сметка“, и тоа како сметка што претставува единствен и неповторлив нумерички податок што служи за идентификација на учесникот во платниот промет, а преку којашто тој/таа врши плаќања. Значајно е да се истакне дека и тоа дека со овој закон се регулира начинот на присилна наплата од сметките на физичките и правните лица, а се воведуваат и нов вид финансиски институции – друштва за издавање електронски пари.⁹

Согласно Законот за вршење услуги брз трансфер на пари, донесен во 2003 година, точно се прецизира начинот и условите за вршење услуги со брз трансфер на пари, независно дали преносот е од или кон Република Македонија, при што приливот и одливот се врши преку банка.¹⁰ Од аспект на регулативата на меѓународните плаќања, со Законот за девизно работење се регулираат тековните и капиталните трансакции и нивната реализација во вод на плаќања и трансфери меѓу резиденти и нерезиденти, меѓу резиденти ако работат со странски платежни средства или ако предмет на работењето се странските платежни средства и едностран пренос на средства од и во Република Македонија, што не претставуваат трансакции меѓу резиденти и нерезиденти и девизниот надзор и контрола. Платниот промет со странство го вршат банки, овластени од НБРМ за вршење платен промет, а за потребите на Р.Македонија платниот промер со странство го врши НБРМ.

⁹ Член I од Законот за платниот промет

¹⁰ Закон за вршење услуги брз трансфер на пари, „Службен весник на РМ“ 54/2007

Законот за Фондот за осигурување на депозити е донесен во 2000 година, но тој претрпе законски измени во однос на височината на обештетувањето, и тоа започнувајќи од 100% за 1500 евра во 2000 година до 100% за депозити од 30,000 евра во денарска противвредност, заради хармонизацијата и правната регулатива на РМ со директивите и регулативите на Европската унија. Со овој закон се основа и уредува работењето и организацијата на Фондот за осигурување депозити. Со овој акт значително се подобрува довербата во банкарскиот сектор и тој претставува заштита на денарските и девизните депозити, сертификатите за депозит, трансакциските сметки, депозитите врзани за парични картички и девизните приливи на физичките лица. За осигурување на депозитите на физичките лица Фондот наплатува премија од членките по стапка најмногу до 0,7 % од вкупните депозити на физичките лица во некоја банка и штедилница.

Примената на информациската технологија во банкарството, покрај сите нејзини предности, повлекува у специфични ризици, главно, во врска со сигурноста на податоците на корисниците на електронско банкарство. Поради тоа неминовна била потребата од донесување Закон за податоците во електронски облик и електронски потпис, со којшто денес се уредува и регулира електронското работење, што вклучува употреба на информациска и телекомуникациска технолофија, односно употреба на податоци во електронски облик и електронски потпис, и тоа во судските, управните постапки и платниот промет. Одлуката за сигурноста на информацискиот систем на банката ја пропишува методологијата за сигурноста на информацискиот систем на банката со којшто се воспоставуваат стандарди во поглед на сигурноста на овие системи, преку дефинирање критериуми за воспоставување процес за управување со нивната сигурност, обезбедување континуитет во работењето, како и сигурносни стандарди за системите за електронско банкарство и друштвата за помошни услуги на банкара на информацискиот систем. Со усвојувањето на овие законски норми се постави правната основа за развој на сите услуги од делот на електронското банкарство и се обезбеди сигурна примена на инфомациска и комуникациска технологија, преку прецизна идентификација и атентичност на електронскиот потпис, а со тоа се обезбеди сигурност и интегритет на податоците и информациите.

1.2.2. Примена на Базел III во Република Македонија

Ефикасното остварување на својата супервизорска функција, како една од најважните функции на централната банка, подразбира реализирање на 30 основни базелски принципи и потпринципи за ефикасна супервизија. Оттука, секоја централна банка што врши супервизорска функција се соочува со предизвикот за реализирање на Капиталната спогодба – Базел 3. Оценката на Светска банка и ММФ од 2008 година за усогласеноста на оваа функција на НБРМ со Основните базелски принципи е дека во НБРМ постои целосна усогласеност со 10, а со останатите 20 принципи во голема мера е усогласена.

Во Република Македонија во тек се активностите за приспособување кон меѓународните капитални и ликвидносни барања, пропишани со Базел III. Методологијата на Народна банка се одликува со голема претпазливост во поглед на структурата на основниот капитал, каде што главен елемент се позициите на акционерскиот капитал. Измените во Базелската спогодба се токму во таа насока (зајакнување на квалитетот на капиталот со зголемување на учеството на акционерскиот капитал), при што постојната методологија на НБРМ значително е усогласена со Базел III. Во 2015 година, стапките на капитализираност на банките бележеа извесно зголемување, а стапката на адекватност на капиталот и соодносот меѓу основниот капитал и активата, пондерирана според ризикот, се намали за 0,1 процентен поен. Адекватноста на капиталот, на 31.12.2015 година изнесуваше 15.5% и речиси двојно беше повисока од пропишаното минимално ниво (8% + дополнителните 2,5% = 10,5%). При анализата на секоја поединечна банка се забележува дека сите имаат стапка на адекватност на капитал повисока од 12 %. Тоа значи дека македонските банки во целост го исполнуваат нивото на адекватност на капиталот, што претставуваше обврска тоа да го постигнат до почетокот на 2015 година. Посебно значајна новина е воведувањето на *стапката на задолженост* како дополнителен инструмент за заштитата на нивото на капитал и одржување баланс во однос на адекватноста на капиталот и покривањето на ризичната актива. Оваа стапка се претпоставува да биде дел од првиот столб на Капиталната спогодба, започнувајќи од 01.01.2018 год.

Покрај капиталната рамка, во однос на ликвидносниот стандард е усвоена примена на две ликвидносни стапки: *стапка на покриеност на ликвидноста* и *нето стабилни извори на финансирање* за зајакнување на имунитетот на банките и решавање на проблемот со ликвидносните ризици, како и заштита од долгорочна неусогласеност помеѓу активата и пасивата. За овие две стапки се предвидени различни рокови за постепено воведување, следење и примена, поради фактот што за нивната примена се потребни одделни подготовки со цел да се избегнат негативните последици. Така, примената на првата стапка започна од 01.01.2015 год, а за втората стапка е предвиден подолг рок на следење и нејзината примена ќе започне од 01.01.2018 год. Согласно, Базел 3, воведувањето на новите капитални барања ќе се врши постепено и ќе треба да се заврши до 2019 год.

Во согласност со столб 3 (пазарна дисциплина) од Новата базелска капитална спогодба пропишаната сметководствена рамка придонесува за адекватно класифицирање, препознавање, мерење на секоја билансна позиција според меѓународните сметководствени стандарди (МСС), што започнаа да се применуваат од 01.01.2009 година заради обезбедување објективност, реалност и транспарентност на податоците во финансиските извештаи на банките во Република Македонија и полесна компаративност со финансиските извештаи на банките од други земји, што ги применуваат и меѓународните стандарди за финансиско известување (МСФИ).

2. Видови кредити на население

Кредитирањето на населението е понов тренд во нашата земја па и во сите земји во транзиција, и некаде во 2003 година доаѓа до зголемување на кредитите дадени на населението. Интересот на банките да го кредитираат населението е поради повисоките стапки на принос кои ги нудат овие кредити како и можност за диверзификација на кредитното портфолио на банките. Најголемиот кредитен растеж во портфолиото на банката потекнува од кредитите на населението. Пораст на кредитите на населението се јавува некаде од 2003 – 2008 година, потоа овој растеж се прекинува со светската финансиска криза по периодот 2009 – 2010, додека денес во 2016 – 2017 година овој растеж е повторно зголемен. За рочната структура на кредитите на населението, преовладуваат долгорочните кредити, како и денарските кредити, за разлика од претпријатијата кои земаат денарски кредити како и кредити со валутни клаузули и девизни кредити. Кредитите на населението имаат за цел да овозможат диверзификација на ризикот поради тоа што имаат подобар квалитет од кредитите дадени на претпријатијата. Нефункционалните кредити дадени на населението се помали од нефункционалните кредити дадени на претпријатијата иако и овој број се зголемува поради светската финансиска криза, како и зреењето на кредитното портфолио на банките.

2.1 Потрошувачки кредити

Првиот вид на кредити кои им се даваат на населението се потрошувачките кредити. Овие кредити се сите кредити кои им се одобруваат на населението за финансирање на тековната потрошувачка како и за купување на трајни потрошни добра. Овие кредити се различни во зависност од намената, рочноста, начинот на отплата и сл.

Според намената потрошувачките кредити се групираат како обновливи кредити, наменски потрошувачки кредити, ненаменски кредити, автомобилски кредити и други видови потрошувачки кредити (туристички кредити, кредити за школување и сл.). Најголема ставка од потрошувачките кредити кои се даваат на населението се наменските и ненаменските кредити, потоа се обновливите

кредити, додека во поново време се повеќе се зголемува учеството на автомобилските кредити. Според начинот на отплата најголемо учество имаат кредитите со периодична исплата додека помал процент е на кредитите со еднократна отплата.

2.2 Обновливи кредити

Во оваа група спаѓаат кредитите врз основа на кредитните картички, дозволени пречекорувања на тековни сметки и сл. Кај овие кредити потрошувачот има отворена кредитна линија на определен износ кој постојано се продолжува. Пример за таков кредит во Република Македонија е „ОК-кредитот“ на Стопанска Банка,¹¹ каде потрошувачот добива картичка, со која може да подигне готовина на благајните или на банкоматите но не може да купува производи во трговските дуќани. Кредитозајмувачот кај овие обновливи кредити има определен износ на позајмување и штом го отплати долгот кредитот му се обновува. Овие кредити немаат рок на достасување затоа што постојано се продолжуваат. Во зависност од начинот на отплата, се јавуваат како кредити кои се исплаќаат на рати или со еднократна отплата. Овие кредити имаат голема флексибилност, затоа што потрошувачот самостојно одлучува колку и како ќе позајмува, при што се плаќа камата само на искористениот дел од кредитот. Поради сите овие карактеристики овие кредити се многу популарни кај населението и бележат најголем пораст, во светот па и кај нас. Овие кредити се многу профитабилна инвестиција за самите банки, затоа што има носат високи каматни стапки меѓутоа се и едни од поризичните кредити затоа што честопати доаѓа до крадење, злоупотреба на картичките и слично.

¹¹ www.stb.com.mk

2.3 Наменски потрошувачки кредити

Овие кредити се одобруваат врз база на договор помеѓу банките и трговските претпријатија и тие се наменети за купување на производи од одредени продавници (бела техника, видео и аудио техника, мебел, облека, накит и сл). Износот на овие кредити кај нас може да биде мал од некаде околу 15.000 денари до 300.000 денари. Корисникот најчесто и не ги добива парите туку директно парите одат од банките на сметката на продавачот. Овие кредити можат да бидат и краткорочни и долгорочни. Краткорочните се најчесто со постојана каматна стапка, додека долгорочните имаат променливи каматни стапки. Покрај каматната стапка се наплаќаат и други различни надоместоци како манипулативни трошоци за одобрување, трошоци за предвремена отплата и сл. Најчесто се среќаваат како кредити со отплата на рати.

2.4 Автомобилски кредити

Овие кредити се одобруваат за купување на нови или стари автомобили, мотори и теренски возила. Овие кредити се одобруваат како кредити со валутна клаузула со цел да се заштитат банките од девизниот (валутниот) ризик, имајќи во предвид дека овие кредити се кредити кои имаат поголема рочност (обично од една до шест години). При одобрувањето на овие кредити, банката му ги исплаќа парите на продавачот на автомобилот, а отплатата на кредитот се врши во еднакви месечни ануитети. Најчесто се одобруваат од 18.000 денари до 3.100.000 денари, при што најчесто се бара од корисникот на кредитот учество кое изнесува околу 20% од вкупната вредност на возилото кое се купува. Автомобилските кредити спаѓаат во групата на обезбедени кредити и тоа најчесто се обезбедени со залог на возилото кое се купува како и каско обезбедување кое е во корист на банката која го дава кредитот. Како обезбедување служат и административна забрана од плата, меница, еден или двајца жиранти, денарски или девизен депозит, хипотека на недвижен имот.

2.5 Други потрошувачки кредити

Банките во нашата земја нудат и други потрошувачки кредити со најразлични намени за потрошувачите. Голем е процентот на луѓе во нашата земја кои не можат да си дозволат одмор или патување во странство. Затоа се нудат бројни кредити за да им се овозможи на луѓето да си ги задоволат своите потреби. Тие се краткорочни кредити, со отплата на еднакви месечни рати, со постојани или променливи каматни стапки и се обезбедени со административна забрана од плата или со меница. Друг вид на вакви кредити се кредитите за школување кои се им се даваат на учениците и на студентите за подмирување на нивните трошоци во Македонија а и во странство. На пример кредитот за школување на Комерцијална банка¹² кој нуди доста поволности на сите оние кои немаат можност да го продолжат нивното школување, потоа кредитот за студенти на НЛБ – Тутунска банка¹³ кој е наменет за студенти и пензионери кои немаат високи примања итн.

Потрошувачките кредити се попрофитабилни за банките за разлика од кредитите кои банките им ги даваат на претпријатијата. Во 2016 година стапката на потрошувачките кредити изнесува просечно околу 11%¹⁴, за разлика од кредитите дадени на претпријатијата каде просечната стапка изнесува некаде околу 9%¹⁵. Каматните стапки на кредитните картички изнесуваат околу 12 %. Високите каматни стапки кои ги имаат овие кредити секако се резултат на премијата за ризик која се додава на основната каматна стапка и која е повисока поради повисокиот кредитен ризик, потоа банките имаат поголеми оперативни трошоци при одобрување на овие кредити, како и фактот дека можат да се стават поголеми каматни стапки поради каматната неосетливост на потрошувачите. Профитабилноста е поврзана со бројните провизии и други надоместоци што ги плаќаат корисниците за одобрување на кредитот, за предвремена отплата и сл. Каматните стапки на овие кредити се

¹² www.kb.com.mk

¹³ www.nlb.com.mk

¹⁴ Просечно земено од каматните стапки на најголемите банки во Република Македонија

¹⁵ Исто

помалку ригидни за разлика од каматните стапки на кредитите дадени на претпријатијата, во ситуации кога доаѓа до опаѓање на каматните стапки на финансиските пазари, каматните стапки на овие кредити се намалуваат и опаѓаат но многу побавно и помалку. Голема предност на овие кредити е тоа што се остваруваат долгорочни односи со самите клиенти. Корисниците на овие кредити повеќе се поврзуваат со банката за разлика од претпријатијата, затоа што постои поголема веројатност ако некој земал кредит од банката да ги користи и другите банкарски производи кои и ги нуди банката како чување на заштеда, отварање на трансакциска сметка, кредитни картички и сл. Покрај предностите на овие кредити тие имаат и некои неповолни својства. Бидејќи единствен извор за отплата на кредитот е месечниот приход на должникот (плата, пензија и др), многу полесно може да дојде до неможност на поединецот за отплата на ратата за кредитот отоколу за претпријатието. Поради природата на нештата поединецот може полесно да ја изгуби способноста за плаќање поради различни причини како: смрт, тешка болест, отпуштање од работа итн. Исто така кај овие кредити е поголема веројатноста да внесат податоци кои не се точни во кредитните барања со што може да се доведе до донесување на погрешни одлуки за одобрени кредити. Овие кредити се најчесто необезбедени кредити, со што доколку должникот не е во можност да го отплати долгот банката нема никаква друга можност да си го наплати кредитот. Банките можат да направат подобра диверзификација на ризикот затоа што овие кредити гласат на помал износ. Затоа овие кредити се со помал процент на лоши кредити во споредба со кредитите дадени на претпријатијата. Последните неколку години во нашата земја кредитите од групите „В“, „Г“ и „Д“ на населението се некаде околу 7.5%. Овие кредити имаат повисоки каматни стапки поради повисокиот ризик, повисоките оперативни трошоци по единица производ, трошоци за администрирање, сметководствена евиденција, плати на вработените и сл. Поради острата конкуренција при кредитирање на населението која ги принудува банките да имаат агресивни маркетиншки кампањи кои изнудуваат високи трошоци. Затоа е битна економијата од обем при кредитирање на населението, затоа што со одобрување на голем процент од овие кредити доаѓа до намалување на трошоците

по единица производ. Поголемите банки имаат предност во кредитирање на населението наспроти помалите банки.

2.6 Станбени кредити

Станбените кредити се дел од кредитите за недвижности. Тие се долгорочни кредити обезбедени со хипотека на недвижен имот. Банките ги одобруваат овие кредити за следните намени: купување стан или куќа, купување куќа со земјиште, реновирање стан или куќа, градба, доградба и надградба на куќа и сл. Овие кредити од гледна точка на достасувањето се дологорчни кредити со рок од 5 до 30 години. Спаѓаат во групата на обезбедени кредити, и тоа кредити обезбедени со недвижен имот (хипотекарни кредити). Поред начинот на отплата овие кредити се кредити кои се отплаќаат на рати. Станбените кредити кај нас немаа некој поголем процент по осамостојувањето на Македонија, но во последните неколку години нивното учество во вкупните кредити на банките се зголемува со брз растеж. Овие кредити се најчесто кредити кои се одобруваат со валутна клаузула, поради две причини. Првата е затоа што се долгорочни кредити со што им се нуди можност на банките да се заштитат од девизниот ризик и втората причина е дека овие кредити се секогаш обезбедени со хипотека на имот што значи дека цените на имотите кај нас се изразени во евра. Износот на овие кредити изнесува некаде од 3.000 до 150.000 евра, а рокот на достасување е убедливо најдолг за разлика од другите видови кредити на банките. До пред неколку години како обезбедување се земаше хипотека на друг имот, но денеска може да се земе и самиот стан или куќа за кој се зема самиот кредит. Отплатата на овој кредит е во еднакви месечни рати при што се дава на должникот амортизационен план за отплата. Повеќето банки дозволуваат и предвремена отплата на овој кредит.¹⁶

¹⁶ Виолета М. (2011). Кредитна политика. Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Економски факултет. стр. 25 – 26.

3. Видови кредити што банките им ги одобруваат на претпријатијата

Околу една четвртина од вкупната актива на банките во Република Македонија се однесува на различните кредити што им ги одобруваат на своите комитенти. Тоа е речиси за двапати пониско учество на кредитите во активата на македонските банки во однос на соодветното учество кај банките во развиените земји каде две третини од приходите ги остваруваат од кредитни активности. Тоа го наведува заклучокот дека во услови на релативно ограничена кредитна активност, неопходната профитабилност на банките во Република Македонија ја остваруваат првенствено, со формирање активни каматни стапки, кои не соодвестуваат на макроекономскиот амбиент во земјата. Дополнително банките се соочуваат со кредитен ризик и со формирање на високи износи на нефункционални кредити во нивната актива. Во кредитите на банките доминираат кредитите дадени на претпријатијата (три четвртини до четири петтини). Затоа разбирливо е најголем дел од каматните приходи да се резултат на тие кредити. Банките им одобруваат на претпријатијата различни видови кредити. Сите тие генерално се групираат во два вида: краткорочни и долгорочни кредити. Со оглед на прописите што ги има во нашата земја, банките можат да одобруваат кредити во домашна и во странска валута, односно денарски и девизни кредити. Разбирливо е што денарските се доминантни во однос на девизните така што по одделни години нивното учество се движи од 70 до 80 проценти од вкупните кредити што банките им ги одобруваат на претпријатијата.

3.1 Краткорочни кредити

Краткорочните кредити одобрени на претпријатијата, редовно учествуваат со околу три петтини од вкупните кредити одобрени на банките. Таквата состојба е резултат на поинтензивната побарувачка на кредити на претпријатијата за средства за задоволување на привремените и сезонските потреби за тековни средства како и на недоволниот обем на долгорочни извори на средства на банките. Од друга страна, поради, се уште не создадениот здрав економско-правен амбиент за дејствување, самите банки во Република Македонија повеќе се заинтересирани за

одобрување на краткорочни кредити поради нивната помала ризичност за наплата, особено со постоење на колатерал да се користат релативно бро наплатливи залози. Тоа е причината поради која најголем дел од краткорочните кредити на банките се однесуваат на кредити на работен капитал на претпријатијата¹⁷. Тие кредити обично се обезбедени со заложување на залихи или на побарувања на кредитокорисникот од други лица. Слични на нив се кредитите што банките ги одобруваат врз основа на залог на некоја актива (залихи на стоки, автомобили, опрема и друга подвижна актива). Во поново време некои банки ја користат формата на *факторинг*, односно превземање обврска тие да ги наплатуваат побарувањата на своите комитенти-зајмувачи, како основа за одобрување кредит врз основа на некоја актива. Ставањето во залог на хартиите од вредност што ги имаат претпријатијата во нивните портофолија, им овозможува кај банките да користат **ломбардни краткорочни кредити**.

3.2 Кредитно финансирање на малопродажбата

Многу честа форма на краткорочни банкарски кредити во Република Македонија е кредитното финансирање на малопродажбата. Со помош на банкарските кредити, кои се одобруваат на потрошувачите во договор со трговците на мало, редовно се врши финансирање на продажбата на разни стоки за широка потрошувачка (телевизори, мебел, автомобили и сл.). Во минатото почесто, а во поново време поретко (поради изгубената доверба во мениците) банките им одобруваат на претпријатијата

3.3 Есконтни кредити

Есконтни кредити, односно кредити што се одобруваат врз основа менично покритие. Кај тие кредити каматата се пресметува однапред, така што на кредитокорисникот му се исплаќа дисконтирана вредност на номиналниот износ на

¹⁷ Банките во Република Македонија немаат методологија за систематизирање на кредитите според нивната намена, поради што не е можно прецизно да се идентификуваат и квантифицираат износите на одделените видови на кредити.

понудените меници како залог за кредитот. Краткорочните кредити за претпријатијата се одобруваат со рок на враќање од неколку дена до една година. Сите тие се одобруваат со променлива каматна стапка, која е различна за различни намени, односно за различни комитенти, што секако е условено од оценката на банката за степенот на бонитетноста на конкретниот зајмувач и од сигурноста на понудениот залог за кредитот.

3.4 Долгорочни кредити

Долгорочните кредити се одобруваат со рок на враќање подолг од една година. Служат за финансирање на релативно трајни или на долгорочни потреби на претпријатијата. Тоа ја наметнува потребата за поинакво реално покритие (залог) на кредитите кое најчесто се согледува во разни недвижности. Долгиот рок на враќање на кредитите, како и исклучително бавната и неизвесна реализација на понудениот залог во случај на невраќање на овие кредити, ја определува значително поголемата ризичност на овие кредити во однос на краткорочните. Сето тоа условува банките да имаат внимателен и резервиран однос спрема долгорочните кредити. Впрочем, практиката од минатото потврдува дека најголем дел од нефункционалните кредити на банките произлегува од неможноста да се наплатат нивните долгорочни кредити.

3.5 Инвестициски (термински) кредити

Најчесто се одобруваат инвестициски (термински) кредити наменети за купување на опрема и машини или за изградба на објекти. За нивно реализирање банките во последно време ги користат кредитните линии добиени од странски влади (на пример, кредитните линии одобрени од германската или од италијанската влада, кои се реализираат со посредство на Македонската банка за поддршка на развојот) или од некоја меѓународна финансиска организација (на пример, кредитните линии за финансирање на одредени проекти, кои на Република Македонија, периодично и ги одобрува Светската банка). Повремено, банките одобруваат

3.6 Кредити за посебни проекти

Кредитите за посебни проекти кои поради ангажирањето на големи износи на средства и поради долготрајноста на изведбата на проектот, се сметаат за најризични кредити. Тие кредити банките во Република Македонија, обично ги одобруваат со користење на некоја кредитна линија добиена од некоја странска влада (на пример, кредитната линија одобрена од кинеската влада се користи за изградба на хидроцентралата „Козјак“). За купување на трајни средства банките им одобруваат на претпријатијата

3.7 Обновливи (револвинг) кредити

Овие кредити се многу слични на кредитните линии и претставуваат една преодна форма меѓу краткорочните и долгорочните кредити затоа што покриваат период од 2 до 5 години. Банката и клиентот се договараат за износот на кредитот кој што може да се користи во одреден временски период, претпријатието позајмува кога има потреба и толку пари колку што му треба т.е воопшто не мора целиот износ да биде искористен. Подоцна кога должникот ќе оствари парични приливи тој враќа само дел од кредитот, така што овој кредит му се продолжува автоматски.

И во случајот на долгорочните кредити важи правилото тие да се одобруваат со различни каматни стапки во зависност од оценката за ризичноста на инвестицијата (проектот), бонитетноста на кредитокорисникот, должината на рокот на враќање на кредитот итн. Ако за финансирање на тие намени се користат средства од странски кредитни линии, тогаш висината на каматната стапка се формира во зависност од условите што ги поставил странскиот кредитор во договорот. Притоа, кредитите од тие средства, речиси, секогаш се одобруваат со пониска каматна стапка отколку кредитите што банките ги одобриле со користење на „ сопствени“ средства.¹⁸

¹⁸ Мацова В. (2011). Кредитна политика. Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Економски факултет. стр. 28 – 35.

4. Анализа на кредитната активност во Република Македонија во периодот 30.09.2014 – 30.09.2017

Пред да преминеме на анализа на кредитната активност во Република Македонија, најпрвин ќе се осврнеме на групирањето на банките кое го прави Народна банка на Република Македонија за секоја календарска година.

Табела 1: Број на банки во одделните групи банки

Група големи банки (актива поголема од 30,2 милијарди денари на 31.12.2014 година)	Група средни банки (актива меѓу 7,5 и 30,2 милијарди денари на 31.12.2014 година)	Група мали банки (актива помала од 7,5 милијарди денари на 31.12.2014 година) ¹⁹
четири банки	осум банки	три банки
Група големи банки (актива поголема од 32,1 милијарди денари на 31.12.2015 година)	Група средни банки (актива меѓу 8,0 и 32,1 милијарди денари на 31.12.2015 година)	Група мали банки (актива помала од 8,0 милијарди денари на 31.12.2015 година) ²⁰
четири банки	осум банки	три банки
Група големи банки (актива поголема од 32,1 милијарди денари на 31.12.2016 година)	Група средни банки (актива меѓу 8,0 и 32,1 милијарди денари на 31.12.2016 година)	Група мали банки (актива помала од 8,0 милијарди денари на 31.12.2016 година) ²¹
пет банки	седум банки	три банки

Извор: Податоци и показатели за банкарскиот систем на Република Македонија, преземено од http://www.nbrm.mk/podatotsi_i_pokazatieli_za_bankarskiot_sistiem_na_riepublika_makiedonija.nspх

¹⁹ Структурата на групите банки е утврдена со состојба на 31.12.2014, според износот на активата на одделните банки на 31.12.2014 година

²⁰ Структурата на групите банки е утврдена со состојба на 31.12.2015, според износот на активата на одделните банки на 31.12.2015 година

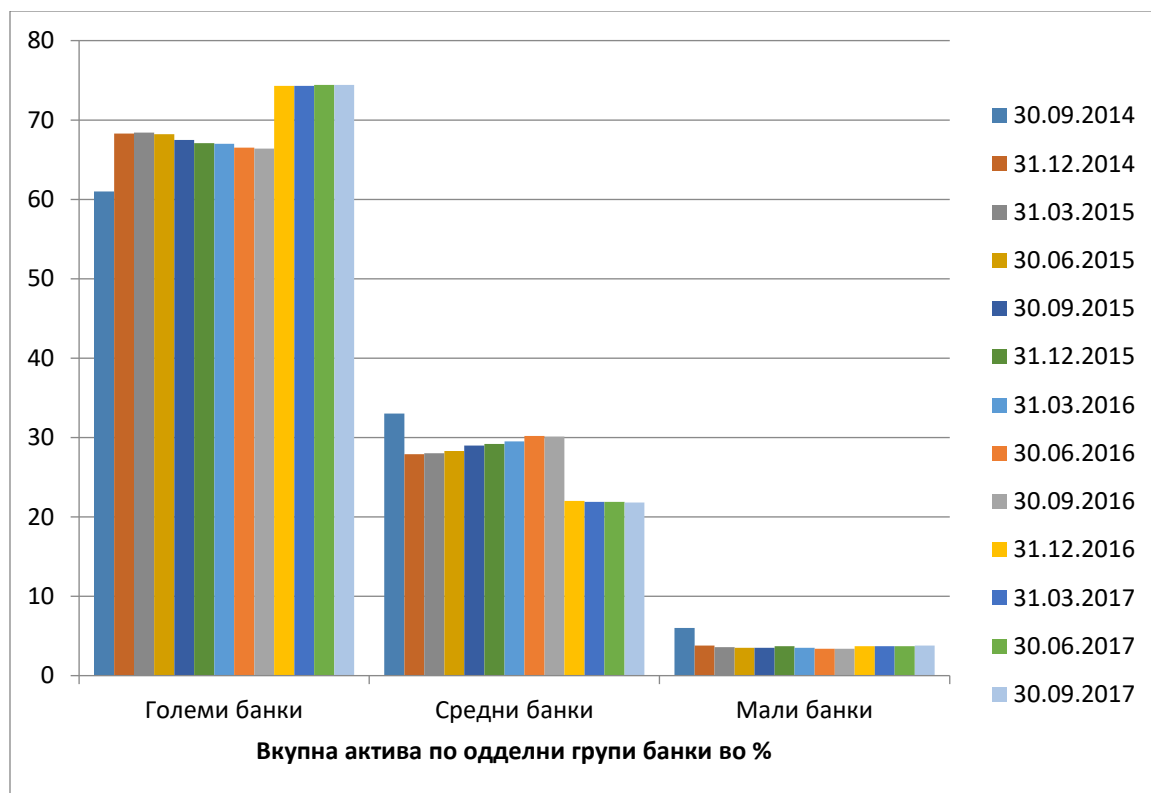
²¹ Структурата на групите банки е утврдена со состојба на 31.12.2016, според износот на активата на одделните банки на 31.12.2016 година

Врз основа на податоците од Табела 1, можеме да забележиме дека банките во Република Македонија се групираат во три групи и тоа: големи банки, средни банки и мали банки. Притоа, основа за групирање на банките претставува големината на нивната актива изразена во милијарди денари. Очигледно е дека на 31.12.2015 година од банките се бара да поседуваат поголем износ на актива изразен во милијарди денари во споредба со претходната година. Во однос на бројот на банки кој фигурира во периодот 2014 – 2016 година, единствена промена се забележува кај големите банки чијашто група е зголемена од четири на пет банки за чија сметка е намален бројот на средни банки од осум на седум, додека број на мали банки е непроменет (три).

Табела 2: Вкупна актива по одделните групи банки во Р.М. во периодот 30.09.2014 – 30.09.2017

Група	Вкупна актива во милиони денари и во %												
	30.09.2014	31.12.2014	31.03.2015	30.06.2015	30.09.2015	31.12.2015	31.03.2016	30.06.2016	30.09.2016	31.12.2016	31.03.2017	30.06.2017	30.09.2017
Голем и банки	235,036	273,461	273,810	275,199	274,783	284,474	283,361	276,853	281,341	330,460	325,195	327,261	327,708
	61.0%	68.3%	68.4%	68.2%	67.5%	67.1%	67.0%	66.5%	66.4%	74.3%	74.3%	74.4%	74.4%
Средни банки	127,066	111,789	111,900	114,163	118,008	123,705	124,579	125,579	127,734	97,914	96,006	96,258	96,254
	33.0%	27.9%	28.0%	28.3%	29.0%	29.2%	29.5%	30.2%	30.1%	22.0%	21.9%	21.9%	21.8%
Мали банки	23,278	15,031	14,533	14,099	14,069	15,488	14,816	14,081	14,616	16,306	16,201	16,444	16,711
	6.0%	3.8%	3.6%	3.5%	3.5%	3.7%	3.5%	3.4%	3.4%	3.7%	3.7%	3.7%	3.8%
Банкарски систем	385,380	400,281	400,242	403,461	406,860	423,668	422,756	416,513	423,691	444,680	437,402	439,962	440,672
	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

Извор: Податоци и показатели за банкарскиот систем на Република Македонија, преземено од http://www.nbrm.mk/podatotsi_i_pokazatieli_za_bankarskiot_sistem_na_riepublika_makiedonija.nspx

Графикон 1: Вкупна актива по одделните групи банки во Р.М. во периодот 30.09.2014 – 30.09.2017

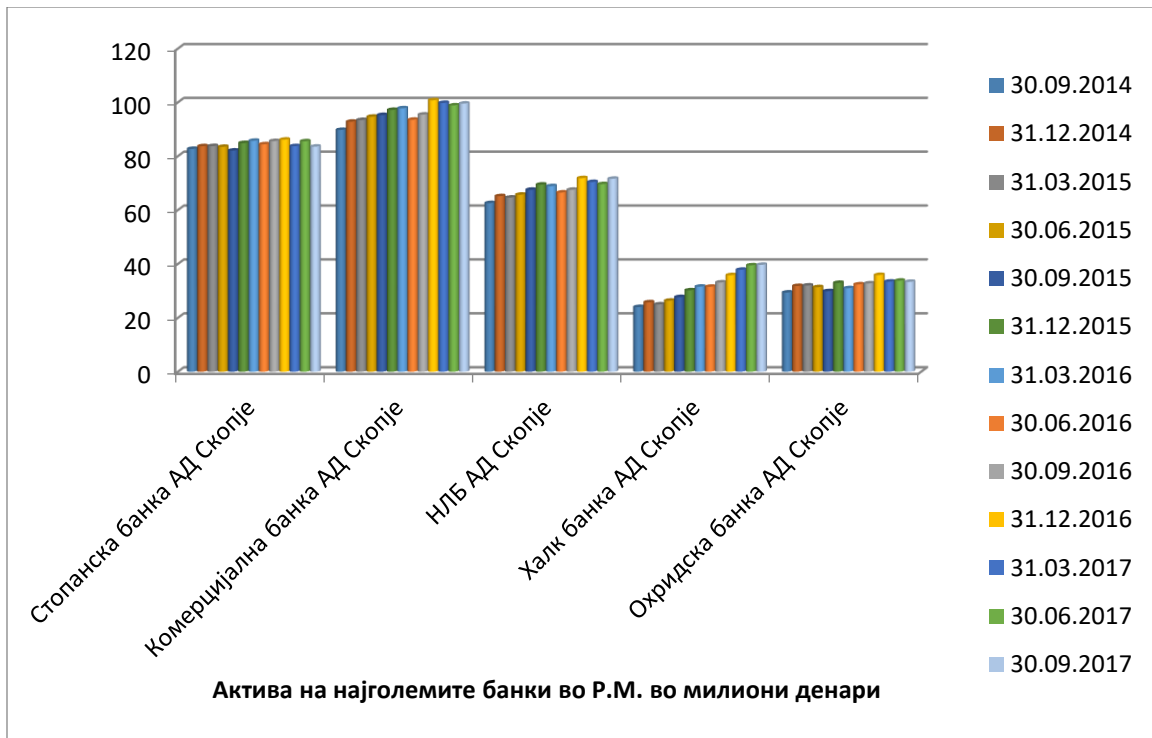
Зголемувањето на бројот на банки во групата големи банки се гледа и од податоците прикажани во Табела 2 и Графикон 1 изразено преку зголемувањето на вкупната актива на банките коешто соодветно се рефлектира и во намалувањето на вкупната актива во групата средни банки. Вкупната актива на малите банки е константна.

Табела 3: Актива на најголемите банки во Р.М. во периодот 30.09.2014 –
30.09.2017

Банки	Актива												
	30.09. 2014	31.12. 2014	31.03. 2015	30.06. 2015	30.09. 2015	31.12. 2015	31.03. 2016	30.06. 2016	30.09. 2016	31.12. 2016	31.03. 2017	30.06. 2017	30.09. 2017
Стопанска банка АД Скопје	82,710	83,701	83,766	83,478	82,095	84,886	85,726	84,420	85,616	86,153	83,740	85,533	83,552
Комерцијална банка АД Скопје	89,757	92,816	93,456	94,662	95,287	97,193	97,798	93,543	95,453	100,776	99,798	98,872	99,548
НЛБ Тугунска банка АД Скопје	62,569	65,138	64,608	65,698	67,516	69,434	68,858	66,492	67,513	71,834	70,399	69,613	71,603
Халк банка АД Скопје	24,001	25,756	24,973	26,350	27,685	30,198	31,567	31,531	33,122	35,815	37,826	39,458	39,650
Охридска банка АД Скопје	29,391	31,806	31,980	31,362	29,885	32,962	30,979	32,398	32,759	35,882	33,432	33,785	33,355

Податоци по банка (во милиони денари)

Извор: Податоци и показатели за банкарскиот систем на Република Македонија, преземено од http://www.nbrm.mk/podatotsi_i_pokazatieli_za_bankarskiot_sistiem_na_riepublika_makiedonija.nspk

Графикон 2: Актива на најголемите банки во Р.М. во периодот 30.09.2014 – 30.09.2017

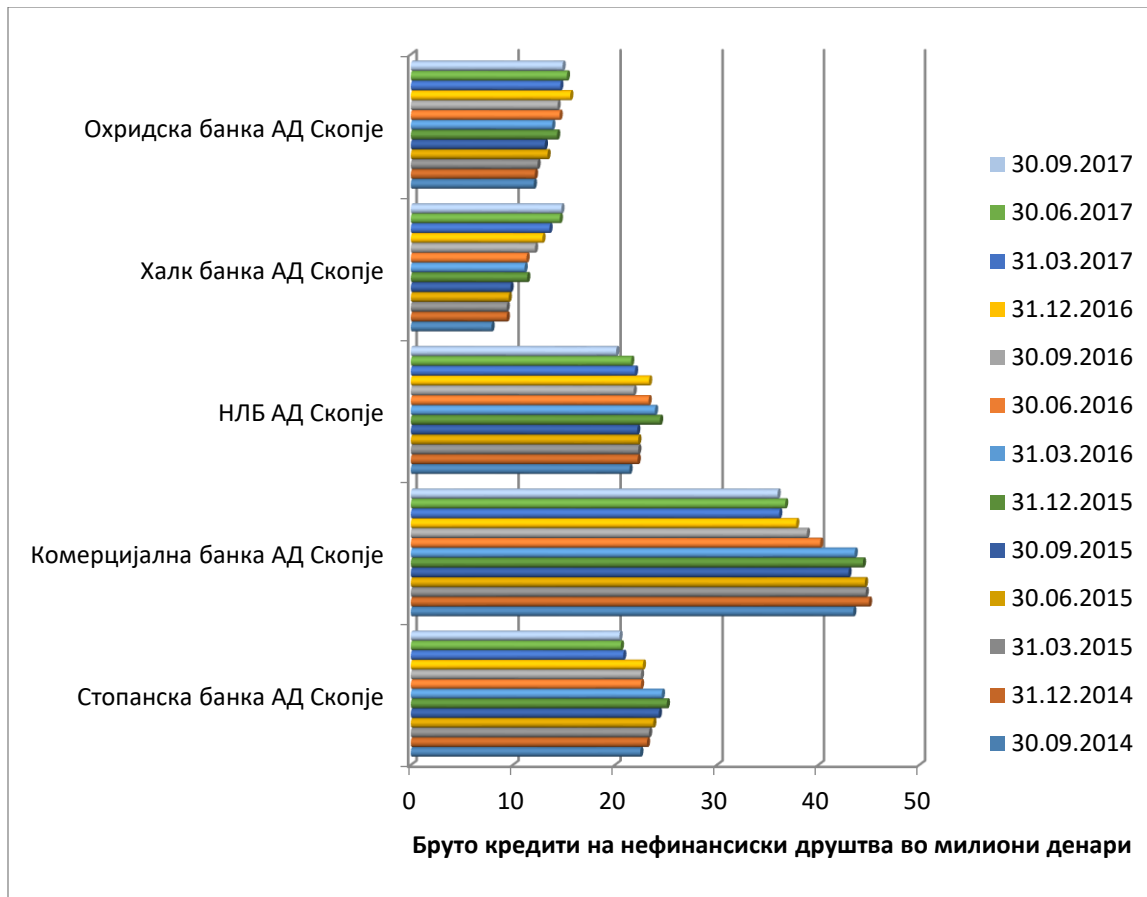
Од Табела 3 и Графикон 2, се забележува дека на 31.12.2014 и 31.12.2015 година критериумите за големи банки поставени од Народна банка на Република Македонија ги исполнувале Стопанска банка АД Скопје, Комерцијална банка АД Скопје, НЛБ Тутунска банка АД Скопје и Охридска банка АД Скопје. На 31.12.2016 година во групата големи банки влегува и Халк банка АД Скопје.

Табела 4: Бруто кредити на нефинансиски друштва на најголемите банки во Р.М.
во периодот 30.09.2014 – 30.09.2017

Банки	Бруто кредити на нефинансиски субјекти – нефинансиски друштва												
	30.09. 2014	31.12. 2014	31.03. 2015	30.06. 2015	30.09. 2015	31.12. 2015	31.03. 2016	30.06. 2016	30.09. 2016	31.12. 2016	31.03. 2017	30.06. 2017	30.09. 2017
Стопанска банка АД Скопје	22,49 5	23,14 8	23,35 4	23,76 5	24,31 2	25,09 4	24,61 1	22,56 3	22,55 9	22,74 6	20,82 1	20,58 7	20,45 7
Комерцијална банка АД Скопје	43,46 4	45,01 8	44,69 0	44,61 3	42,98 4	44,41 6	43,60 3	40,18 5	38,87 2	37,81 6	36,13 2	36,71 8	35,97 7
НЛБ Тугунска банка АД Скопје	21,43 5	22,23 8	22,29 5	22,29 6	22,19 3	24,42 8	23,93 2	23,30 7	21,84 5	23,35 3	21,97 5	21,59 9	20,13 2
Халк банка АД Скопје	7,909	9,400	9,394	9,595	9,772	11,40 4	11,15 1	11,34 3	12,16 8	12,90 2	13,59 0	14,60 0	14,75 9
Охридска банка АД Скопје	12,05 4	12,15 9	12,41 9	13,40 0	13,13 2	14,33 7	13,86 2	14,58 3	14,38 2	15,62 5	14,65 1	15,29 8	14,87 9

Податоци по банка (во милиони денари)

Извор: Податоци и показатели за банкарскиот систем на Република Македонија, преземено од http://www.nbrm.mk/podatotsi_i_pokazatieli_za_bankarskiot_sistem_na_riepublika_makiedonija.nspix

Графикон 3: Бруто кредити на нефинансиски друштва на најголемите банки во Р.М. во периодот 30.09.2014 – 30.09.2017

Според погоре прикажаните податоци (Табела 4 и Графикон 3) може да се констатира дека кај Охридска банка АД Скопје и Халк банка АД Скопје е регистриран раст на бруто кредитите кои ги одобруваат на нефинансиските друштва во периодот 30.09.2014 – 30.09.2017. Кај НЛБ Тутунска банка АД Скопје и Стопанска банка АД Скопје е евидентиран благ пораст, а потоа и благо опаѓање на кредитите на нефинансиските друштва, додека кај Комерцијална банка АД Скопје забележително опаѓањето.

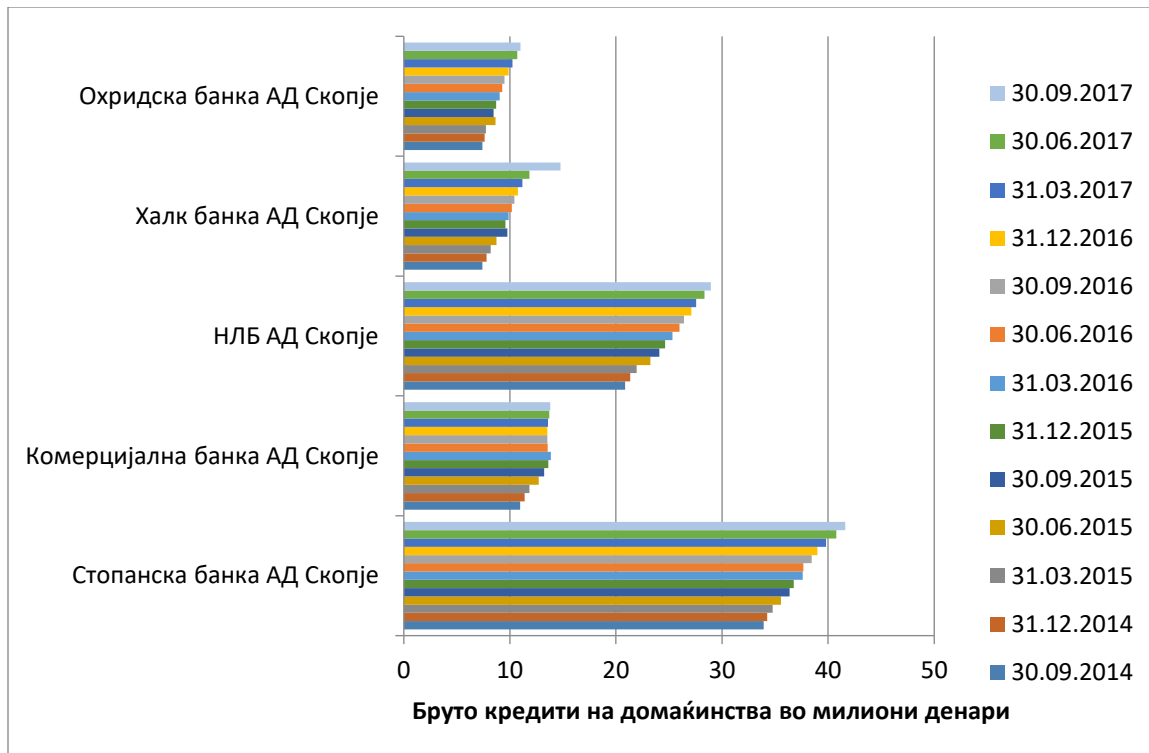
Во третиот квартал од 2017 година, кредитирањето на нефинансиските лица⁵⁹ забележа забавен раст, кој изнесува 893 милиони денари, или 0,3% (2,2% во вториот квартал од 2017 година). На годишна основа кредитите се зголемија за 11.876 милиони денари, или за 4,3% што е непроменета стапка како и на 30.6.2017 година. Доколку се изолира ефектот од задолжителните отписи, кредитирањето на

нефинансиските субјекти би остварило квартален раст од 0,4%, додека годишниот раст би изнесувал 5,5% (5,7%, со 30.6.2017 година).

Табела 5: Бруто кредити на домаќинства на најголемите банки во Р.М. во периодот 30.09.2014 – 30.09.2017

Банки	Бруто кредити на нефинансиски субјекти – домаќинства												
	30.09. 2014	31.12. 2014	31.03. 2015	30.06. 2015	30.09. 2015	31.12. 2015	31.03. 2016	30.06. 2016	30.09. 2016	31.12. 2016	31.03. 2017	30.06. 2017	30.09. 2017
Стопанска банка АД Скопје	33,929	34,252	34,758	35,547	36,378	36,748	37,591	37,659	38,435	38,991	39,796	40,783	41,617
Комерцијална банка АД Скопје	10,956	11,374	11,844	12,715	13,220	13,612	13,876	13,566	13,537	13,536	13,605	13,719	13,787
НЛБ Тунска банка АД Скопје	20,858	21,350	21,938	23,258	24,096	24,624	25,326	25,974	26,403	27,118	27,571	28,334	28,940
Халк банка АД Скопје	7,394	7,792	8,205	8,742	9,772	9,565	9,873	10,189	10,429	10,741	11,166	11,835	14,759
Охридска банка АД Скопје	7,418	7,605	7,740	8,065	8,461	8,702	9,036	9,265	9,495	9,886	10,250	10,697	10,985

Податоци по банка (во милиони денари)

Графикон 4: Бруто кредити на домаќинства на најголемите банки во Р.М. во периодот 30.09.2014 – 30.09.2017

Графикон 4 го илустрира растот на бруто кредитите што големите банки во Република Македонија им ги одобруваат на домаќинствата.

Растот на кредитната активност целосно произлезе од зголемена кредитна поддршка за домаќинствата, при намалено кредитирање на корпоративните клиенти. Имено, кредитите на домаќинствата се зголемија за 2,2% во третиот квартал од 2017 година (наспроти остварениот раст од 3%, во вториот квартал од годината). На годишна основа, кредитите на домаќинствата растеа со забрзано темпо и достигнаа солидна стапка на раст од 10% (9,7%, заклучно 30.6.2017 година). Кредитите на претпријатијата квартално се намалија за 1,6%, со што годишната стапка на промена е негативна и изнесува 0,4%. Ефектите од промените во регулативата за задолжителните отписи сè уште имаат влијание врз годишниот раст на корпоративните кредити. Имено, без ефектите од отписите, годишната стапка на раст на кредитите на нефинансиските друштва би била позитивна и би изнесувала 1,8% (наспроти 2,4% заклучно со 30.6.2017 година). Анализирани по кредитни производи, речиси 72% од кредитите на физичките лица се наменети за

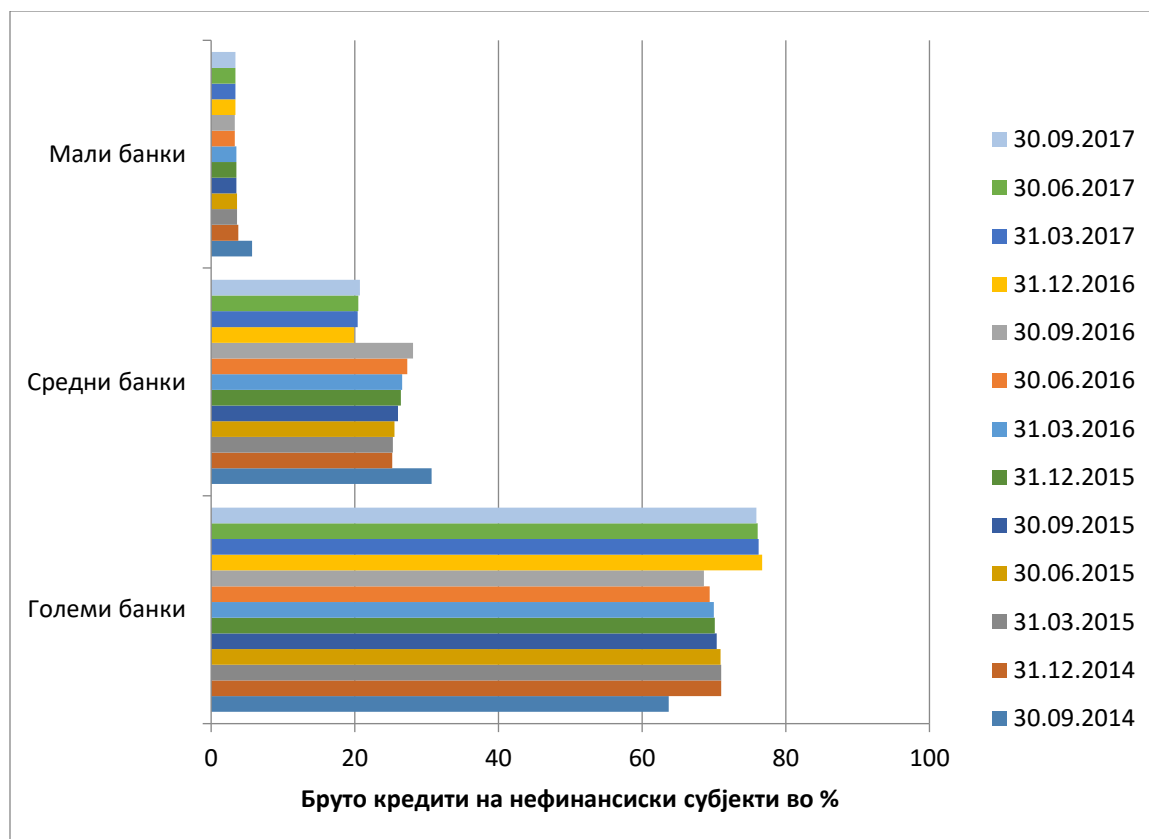
финансирање на ненаменската потрошувачка на физичките лица (потрошувачки кредити, дозволени пречекорувања и кредитни картички). На 30.9.2017 година, кај шест од вкупно петнаесет банки, учеството на кредитите на домаќинствата во кредитното портфолио на банките е поголемо во однос на учеството на корпоративните кредити.

Табела 6: Бруто кредити на нефинансиските субјекти по одделни групи банки во Р.М. во периодот 30.09.2014 – 30.09.2017

Група	Бруто кредити на нефинансиски субјекти ²² во милиони денари и во %												
	30.09.2014	31.12.2014	31.03.2015	30.06.2015	30.09.2015	31.12.2015	31.03.2016	30.06.2016	30.09.2016	31.12.2016	31.03.2017	30.06.2017	30.09.2017
Голем и банки	155,405	179,711	181,581	186,193	187,275	194,488	194,202	189,375	187,743	215,469	212,209	216,552	216,569
	63.7%	71.0%	71.0%	70.9%	70.4%	70.1%	70.0%	69.4%	68.6%	76.7%	76.2%	76.1%	75.9%
Средн и банки	74,901	63,694	64,734	67,076	69,270	73,254	73,687	74,447	76,787	55,992	56,869	58,393	59,222
	30.7%	25.2%	25.3%	25.5%	26.0%	26.4%	26.6%	27.3%	28.1%	19.9%	20.4%	20.5%	20.7%
Мали банки	13,845	9,562	9,302	9,346	9,420	9,791	9,637	9,089	9,051	9,501	9,428	9,621	9,667
	5.7%	3.8%	3.6%	3.6%	3.5%	3.5%	3.5%	3.3%	3.3%	3.4%	3.4%	3.4%	3.4%
Банкарски систем	244,150	252,967	255,617	262,615	265,964	277,533	277,525	272,911	273,582	280,962	278,505	284,565	285,458
	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

Извор: Податоци и показатели за банкарскиот систем на Република Македонија, преземено од http://www.nbrm.mk/podatotsi_i_pokazatieli_za_bankarskiot_sistem_na_riepublika_makiedonija.nspх

²² Вкупните бруто кредитите на нефинансиски субјекти и вкупните депозити на нефинансиски субјекти ги опфаќаат бруто кредитите и депозитите на секторите: држава, нефинансиски друштва, домаќинства, непрофитни институции кои им служат на домаќинствата и нерезиденти (нефинансиски субјекти).

Графикон 5: Бруто кредити на нефинансиските субјекти по одделни групи банки во Р.М. во периодот 30.09.2014 – 30.09.2017

Вкупните бруто кредити на нефинансиски субјекти ги опфаќаат бруто кредитите на секторите: држава, нефинансиски друштва, домаќинства, непрофитни институции кои им служат на домаќинствата и нерезиденти (нефинансиски субјекти).

Според податоците од Табела 6 и Графикон 5 кај малите банки вкупните бруто кредити се одржуваат на исто ниво (со исклучок на 30.09.2014 – 5,7%) кое во анализираниот период 30.09.2014 - 30.09.2017 во просек изнесува 3,95% од вкупните кредити во банкарскиот сектор.

Кај средните банки, по периодот на опаѓање 30.09.2014 – 31.12.2014 на вкупните бруто кредити е евидентиран период на пораст кој трае до 30.09.2016. во трите квартала од 2017 година, средните банки одобруваат кредити кои учествуваат со над 20% во вкупните кредити на банкарскиот сектор или во просек 20,53%.

Големите банки во последниот квартал од 2014 година забележуваат пораст на вкупните бруто кредити од 7,3% во вкупните бруто кредити на банкарскиот сектор.

Во периодот 31.12.2014 – 30.09.2016 опаѓа учеството на големите банки во вкупните бруто кредити на банкарскиот сектор за 2,4%. Во последниот квартал од 2016 година големите банки го зголемиле своето учество во вкупните бруто кредити за 8,1%. Во трите квартала од 2017 вкупните бруто кредити на големите банки во просек изнесуваат 76,1%.

5. СОВРЕМЕНИ СВЕТСКИ ТРЕНДОВИ ВО РАЗВОЈОТ НА БАНКАРСКИОТ СЕКТОР

5.1 Влијанието на финансиските иновации врз развојот на банкарскиот сектор

Финансиското иновирање претставува тековен процес со кој институциите експериментираат во обидите да ги истакнат, односно диференцираат своите производи и услуги како одговор на ненадејните но и постепените промени во економијата.

Конкретно овде се разликуваат:

- **Иновирања во финансиските системи/ институционални иновирања:** Овие иновации можат да влијаат во финансискиот сектор како целина, се однесуваат на деловните структури, формирањето нови финансиски посредници или промени во законската и надзорната рамка.
- **Иновирање во процесите:** Овде спаѓа воведувањето нови деловни процеси што водат кон зголемена ефикасност и пазарна експанзија.
- **Иновирање кај производите/услугите:** Во овие иновирања спаѓаат воведувањето нови производи поврзани со кредитирањето, депозитите, осигурувањето, лизингот, купувањето на отплатата, деривати и други финансиски производи за подобро да се одговори на промените кај пазарната побарувачка и зголемување на ефикасноста. Најголемите ривали на банките во поглед на конкуренцијата се: 1) штедилниците и кредитните унии, како класични традиционални банкарски финансиски институции што обезбедуваат услуги за штедни влогови, заштита од ризик, кредити и плаќања речиси исто како и банките;
2) *небанкарските финансиски институции*, односно осигурителните компании, пензиските фондови, инвестициските компании, брокерско-дилерските институции, што не се предмет на монетарно регулирање, но играат голма улога во тргувањето со финансиски инструменти. Зголемената конкуренција, сама по себе иницира развој на повеќе разновидни услуги во иднина, така што банките се стекнуваат со етикета на финансиски куќи со комплетна услуга.

Во новосоздадените услови на стопанисување банките утврдиле дека со традиционалниот начин на работење не генерираат доволно профит, и, конкретно дека тие се исправени пред предизвикот, именуван како „финансиски инженеринг“. Тој претставува системски пристап за да се изнајдат современи решенија за нивните клиенти, но и за самите банки како институции. Така, новите инструменти и услуги, всушност, се алтернативи на веќе постојните, односно конвертирање на секој неликвиден во ликвиден финансиски инструмент. Покрај класичните инструменти, во пресрет на засилените барања за капитал, што се смета за најскап извор на средства во работењето, денес во банките се застапени и секјуритизацијата, финансиските деривати, осигурителните полиси, продажбата на кредити, гаранциите стенд-бај, брокерските и советодавните услуги. Имплементацијата на овие процеси и инструменти тесно е поврзана со различни дисциплини, и тоа напредна квалитативна анализа за управување со ризикот, информациска технологија, квалитетен менаџмент и сл, така што спроведувањето на овие пристапи во банкарското управување е во согласност со наодот дека емпириските постапки не се повеќе соодветни да се одговори на зголемената комплексност на банкарската индустрија.²³

5.2 Секјуритизација

Секјуритизацијата, како финансиска иновација, претставува инструмент за одржување на ликвидноста на секоја банка и редуцирање на нејзината ризична изложеност. Секјуритизацијата, всушност, е процес на конвертирање на дел од активата (најчесто со намалена пазарна вредност) на банките во форми (хартии од вредност) што се прифатливи (високопазарни) за инвеститорите на секундарниот пазар.²⁴ На секјуритизацијата се гледа како на современа повеќенаменска алатка со којашто се постигнува солидна конкурентска позиција на пазарот, диверзификација на средствата и менаџирање со квалитетот на кредитот, како и намалување на трошоците што произлегуваат од обврските кон регулаторните тела за обезбедување адекватност на капиталот.

²³ Станковска Александра, Банкарство, Скопје, 2010 стр. 58

²⁴ Неновски Томе, Евица Делова-Јолевска, *Пари и банкарство*, стр.181

5.3 Финансиски деривати

Во почетокот на седумдесетите години на 20 век банките, како резултат на трансформацијата на глобалниот финансиски пазар поради интернационализацијата на финансиските трансакции, протекот на капитал и зголемената неизвесност се соочуваат со појавата на нови финансиски инструменти за ефикасно управување со постојните ризици и успешно дејствување во новонастанатиот амбиент. Управувањето со ризиците може да се дефинира како банкарска функција за осигурување на ризикот.²⁵ Интензивниот подем на финансиските деривати е најпечатлив тренд во последниве децении, предизвикани од потребата за контрола од страна на финансиските институции на ризиците и правилно менаџирање со нив при тргувањето со хартии од вредност, бидејќи овозможуваат ефикасна изолација и трансфер на специфичниот ризик. Дериватите всушност, се финансиски инструменти чија вредност се менува како резултат на промените на определени каматни стапки, цените на хартиите од вредност, цените на стапките, девизниот курс, кредитниот индекс и индексот на цените.²⁶ Притоа цената на примарниот инструмент е основна цена. Дериват е договор што и дава право на едната страна на определената актива (на пример, обврзница, артикл, валута, акција) или готовинска исплата на активата на определен фиксен датум во иднина. Другата страна е обврзана, со договор, да ги задоволи паралелните одговорности. Примената на дериватите е најконцентрирана кај големите најголемите банки, додека помалите банки нив ги користат за управување со средствата и обврските. Со дериватите може да се тргува на официјалната берза или надвор од неа, т.е. OTC (Over the counter market).

²⁵ Бјелица В, *Банкарство*, 3 издание, Белград 2004, стр.16

²⁶ Витанова Гордана, *Финансиски пазари и институции*, Битола, Киро Дандаро, 2003, стр.129

5.3.1 Примена на фјучерси и заштита од ризик

Фјучерс претставува стандардизиран договор за купување или продажба на некој финансиски инструмент на некој определен датум во иднина, според однапред утврдена цена. Според својата природа, финансиските фјучерси (financial futures) спаѓаат во групата термински договори (forward contracts), каде што две страни ги утврдуваат условите на трансакцијата (предмет на купопродажба, износот и цената), меѓутоа испораката на средството и плаќањето на договорената цена се вршат на некој однапред утврден иден датум.²⁷ Финансиските фјучерси се групираат во три основни облика: каматни, валутни и индексни. Особено значајни за банките се **каматните фјучерси**, токму поради заштитата на каматосензитивната актива и пасива. Начинот на кој банките ја структурираат својата актива и пасива ја определува нивната изложеност на каматниот ризик.²⁸ Банките имаат две можности да се заштитат од каматниот ризик: приспособување на структурата на билансот на состојба, преку преземање трансакции на готовинскиот пазар; или употреба на вонбиланси операции, преку спроведување трансакции со финансиски деривати.²⁹ Доколку во иднина се очекува зголемување на каматната стапка, тоа значи дека ќе се зголеми цената на депозитите или ако банката во својот биланс бележи долгорочни кредити со фиксни каматни стапки, тогаш очигледно ќе се соочи со ризик од загуба. Во тој случај банката ќе продава фјучерс договори што се повикуваат на идна испорака (на пр, 6 месеци) на хартии од вредност според однапред договорена цена за подоцна да купи, на истата берза друг договор, за истиот инструмент со ист датум. Растот на каматните стапки предизвикува намалување на цената на фјучерс договорите, што значи продавачите (куса позиција) остваруваат добивка на депозитите на своите сметки кај клиришната куќа. Кога постои ризик од намалување на каматните стапки, тогаш

²⁷ Петревски Горан, *Управување со банки*, стр 414

²⁸ Мацова Виолета, *Управување со кредитниот ризик во комерцијалното банкарство*, Скопје, 2010, стр.50

²⁹ Петревски Горан, *Управување со банки*, стр 418

банката се јавува како купувач на фјучерс договорите, односно зазема *долга позиција*.

Индексни фјучерси се оние термински договори коишто во својата основа имаат берзански индекс. За првпат тие се јавуваат во 1982 година со многу погоден инструмент за намалување на ризикот на портфолиото и алокација на средствата на различни инвестиции. Индексните фјучерси се порамнуваат во готовина, при што паричната вредност за секој индексен поен е различна, во зависност од берзанскиот индекс.³⁰

Валутните фјучерси се користат за контрола на валутниот ризик, особено при тргување на меѓународниот пазар. Валутен ризик се јавува секогаш кога плаќањата за финансиските инструменти, производи и услуги е деноминирани во странска валута.

Ако се претпостави дека американска компанија има извршено продажба на европски купувач, кој треба да плати 1 милионевра за 60 дена, а во моментот девизниот курс изнесува 1 евро = 1 САД долар, не постои можност за промена на девизниот курс во наредните 60 дена, така што еврото да се намали и да изнесува 0,80 евра = 1 САД долар, тогаш на американската компанија ќе и бидат исплатени 800,000 САД долари, што значи загуба од 200,000 САД долари. Токму затоа е добро американската компанија да продава валутен фјучерс договор, консеквентно онака како што ќе се намалува вредноста на еврото спрема доларот, зошто ќе остварува добивка и ќе ги неутрализира загубите.

5.3.2 Форварди

Форвард договорите (договори за идна испорака) претставуваат договори за размена на некоја актива (акции, обврзници, стоки) за пари на иден датумза определена цена во времето на склувањето на договорот, односно кога тој ќе стапи во сила. Така, кога банката ќе склучи форвард договор се врзува за некоја

³⁰ Оџаклиеска Драгица. „Пазарот на капитал во функција на ефикасен портфолио менаџмент“ стр.138

идна цена што е фиксирана за време на договорот (за разлика од фјучерсите каде што се прилагодува секој ден), а таа го остранива ценовниот ризик од промена на каматните стапки.

На пример, банката се обврзува на клиентот да му испорача државни обврзници со номинална вредност од 10,000 милиони денари што втасуваат во 2016 година, со купонска камата од 7% по цена еднаква на денешната каматна стапка од 7%. Така, ако каматните стапки пораснат, таа би доживеала екстремна загуба, но со форвард договорот го елиминира ценовниот ризик што може да произлезе од промената на каматните стапки. Без разлика на што се случило во меѓувреме, тоа е цената што мора да се плати за таа актива. Многу од форвард договорите завршуваат со физичка испорака, а многу мал број со парично раздолжување (готовинско порамнување). Испораката и плаќањата се извршуваат на крајот на договорениот период, за разлика од фјучерсите каде што само 2% од договорите се реализираат на датумот на достасување.

Овие договори најчесто се користат од страна на банките за заштита од каматниот ризик и ризикот од промени на девизните курсеви.

5.3.3 Опции

Опцијата претставува изведен финансиски инструмент што на нејзиниот сопственик му дава право да купи или продаде одредена финансиска актива според однапред утврдена цена, во определен временски период.³¹ Опциите на носителите им го даваат правото, но не и обврската да купат или продадат финансиски инструмент или производ според прецизираната цена (извршна цена). Технологијата на работа со опции ги опфаќа сите пазарни трансакции поврзани со купопродажбата на куповни и продажни опции, и тоа:

- ✓ Купување куповни (call) опции;
- ✓ Продажба на куповни (call) опции;
- ✓ Купување продажни (put) опции;
- ✓ Продажба на продажни (put) опции.

³¹ Оџаклиеска Драгица. „Пазарот на капитал во функција на ефикасен портфолио менаџмент“ стр.113

Компоненти на опциската вредност

Вредноста на опциите се состои од елементи што се одделени од активата т.е.:

- *Вистинска вредност (intrinsic value)*, којашто е разлика меѓу тековната и пазарна цена (spot price) на активата и извршната (опциска) цена;
- *Временска вредност* на опцијата, што претставува разлика меѓу цената на опцијата (премија) и нејзината вистинска вредност. Обично, временската вредност е повисока од вистинската вредност, но во моментот на втасување на опцијата се сведува на нула.

Карактеристики на вредноста на опциите кај продажни и куповни опции

	Куповни опции	Продажни опции
Вистинска вредност =	цена на актива – извршна цена	извршна цена – цена на актива
Временска вредност =	цена на опција(премија) – вистинска вредност на опција за купување	цена на опција(премија)- вистинска вредност на опција за продавање
Извршна цена < тековна пазарна цена на актива	позитивна опција-in the money (вистинска вредност= 0)	Негативна опција- out of the money (вистинска вредност=0)
Извршна цена=тековна пазарна цена на актива	Неутрална опција At the money (вистинска вредност=0)	Неутрална опција At the money (вистинска вредност=0)
Извршна цена >тековна пазарна цена на актива	негативна опција Out of money (вистинска вредност=0)	позитивна опција In the money (вистинска вредност=0)

5.3.4 Примена на свопови и заштита од ризик

Своп трансакциите се изведуваат со посредство на банки (обично големи комерцијани и инвестициски банки), при што банката се јавува во улога на **своп дилер-принципал**, преземајќи го ризикот од своп трансакциите или само како **своп брокер-посредник**, при поврзување на клиентите и извршување на каматните плаќања. Своп договорите се склучуваат многу едноставно и брзо, без обемна документација, дури и преку електронска пошта, што било причина за појава на Меѓународното здружение на дилери – ISDA (International Swap and Derivative Association), во 1985 година. Ова здружение како организација, има улога да обезбеди стандардизација на своп договорите со можност за измени, во зависност од потребите на учесниците, но и континуирано да ги забележува сите реализирани своп трансакции. Свопот е многу сличен со кредитот, така што две страни истовремено си го одобруваат една на друга, со тоа што не се плаќа основниот долг, туку само каматата.³² Генерално, постојат **два вида своп работи**, и тоа:

1. своп работи во функција за замена на фиксни со флукуирачки каматни стапки во иста валута и
2. своп работи во функција за замена на каматните стапки во различни валути.

Основните структури на своповите еволуирале според современите пазарни концепции, па на секундарниот пазар се користат *валутни свопови*, *каматни свопови* (базични свопови), при што се врши размена на различните променливи каматни стапки и се јавуваат *кредитен своп*, *стоковен своп* и *акциски своп*.

Од особено значење за развојот на секундарниот пазар и протекот на капиталот, односно заштитата од каматните осцилации, генерирањето повисоки профити, намалувањето на должничко-финансиските обврски, како една од најзначајните алатки за банките се **каматните свопови**. При своп трансакциите, банката може да се јави како принципал и како посредник брокер, при што за тоа наплатува провизија, најчесто, од 0,25-0,50% од износот. Вообичаено, најприменуван своп е размената на фиксната со варијабилна каматна стапка.

³² Петревски Горан, Управување со банки, Охрид; Коста Абраш 2008, стр.425

Распадот на Бретонвудскиот монетарен систем во 1973 година ја услови и појавата на **валутните свопови**, со промената на фиксниот девизен режим во флукуирачки, што предизвика неизвесност од движењето на девизните курсеви, а тоа значајно влијаеше врз приходите на финансиските институции.

Валутните свопови, исто така се многу значајни алатки за управување со ризикот (на пример при апрецијација на фунтата, вредноста на имотот деноминиран во долари, што го поседува британската филијала се зголемува, а со тоа и матичната банка бележи подобра позиција). Валутен своп е договор меѓу две страни од коишто секоја им должи средства на различни контрактори, деноминирани во различни валути, за меѓусебна размена на потребните валути и почитување на сопствените договори за заем. За банките своповите се погодни за:

- Земање долгорочни кредити во најразлични странски валути, зашто со своп договорот долгорочно се заштитува од флукуирачките каматни стапки и девизните курсеви, па затоа валутните свопови обично гласат на подолг временски рок (години) и на поголема вредност;
- Приходи од наплата на провизии во улога на дилери или како гарант за обезбедување на исполнувањето на обврските на едната или двете страни.

Акциски своп е размена т.е. договор за размена на готовински текови, при што плаќањата се вршат врз основа на детерминиран индекс на акции или врз основа на перформансите на акциите. Мотивот за акциски свопови е поради избегнување даноци, остварување принос од акциите, без нивно реално поседување. **Девизен своп** е стандардизиран инструмент на ОТС пазарот и претставува истовремена продажба и купување на идни договори за девизи со различна втасаност. Најдобар пример за кредитен дериват претставува **кредитниот своп**. Кредитниот своп е договор помеѓу два или повеќе кредитори коишто се согласуваат да извршат размена на дел од плаќањата на нивните комитенти врз основа на одобрени кредити, и тоа со единствена цел – диверзификација на ризикот. Со други зборови, кредитниот своп овозможува проширување на присуството на банката и на други пазари.

5.4 Лизинг

Лизингот (закуп) претставува деловна можност за работа, пришто да се користат средства без еднократно ангажирање сопствени извори. Тоа е начин на кредитно задолжување, т.е. облик на долг но и начин за полесна и побрза алокација на средствата. Ануитетите, всушност, се претворат во лизинг рати. Суштината на лизингот се темели на тоа дека основната и најважна категорија во современото стопанство не е правната сопственост на средствата, туку тоа е можност за непречено користење во согласност со нивната намена и интерес на корисникот на лизингот. Од теоретски и практичен аспект, пак, побудуваат интерес причините за користење лизинг аранжмани наспроти банкарските кредити.

За лизинг	За кредит
Плаќање за лизинг	Износ на кредитот
Осигурување	Плаќање каматна стапка
Транспорт	Данок на недвижен имот
Цена на чинење на опремата што треба да се надомести	Осигурување
	Транспорт
Плаќања на трошоци, ако има	Царински трошоци, ако има
Други трошоци и расходи	Плаќање гаранции
	Други трошоци, ако има

Позначајните придобивки што ги обезбедува лизингот се следниве:

- *даночни погодности, заштеди од данокот од приход;*
- *набавка на опрема со поедноставни гаранциски аранжмани;*
- *наменско користење на средствата;*
- *достасаност;*
- *сопствено учество од страна на корисникот на лизинг не е потребно;*
- *се избегнува ризикот од технолошката застареност на опремата;*
- *флексибилен ризик;*

- пониски административни и трансакциски трошоци;

Лизинг, всушност, претставува: договор меѓу две страни, при што едната страна (давателот на лизинг) и обезбедува средство за користење на другата страна (корисникот на лизинг) на определен период, и тоа на време за определен надоместок. Во реализацијата на лизинг аранжманите учествуваат:

- деловниот субјект што сака да реализира инвестиција, финансирана преку лизинг;
- лизинг – друштвото, што е регистрирано како финансиска институција и ја финансира активноста;
- снабдувачот на доброто што директно му го продава на лизинг-друштвото, а затоа добива исплата на надоместокод лизинг друштвото.

Обврските на давателите на лизинг се:

- да го предаде на корисникот на лизингот средството или предметите предвидени со договорот за лизинг;
- да го отстапи на користење средството;
- уредно да го одржува средството, односно да го замени со ново посовремено;
- да му ја предаде на корисникот на лизингот потребната документација, што овозможува непречено користење на средството;
- да го заштитува корисникот на лизингот од правно вознемирување од страна на трети лица;
- по истекот на договорниот рок, да го предаде правото на сопственост на средството (ако е така предвидено во договорот) на корисникот.

Обврски на корисникот на лизинг се:

- уредно да ја плаќа закупнината за користење на средството;
- да го користи средството според договорениот начин, т.е. со внимание на добар стопанственик;
- да му овозможи на давателот на лизингот да врши контрола на начинот на користење на средството;

- по истекот на договорниот рок да го врати средството на давателот на лизингот, освен ако поинаку не е определено со договорот.

5.4.1 Видови лизинг

Лизинг аранжманите можат да се јават во следниве облици: меѓународен финансиски лизинг, оперативен и финансиски лизинг.

○ **Меѓународен финансиски лизинг**

Меѓународниот лизинг претставува таков аранжман во којшто корисникот се наоѓа во една, а лизинг институцијата во друга земја. Според UNIDROIT-конвенцијата за меѓународниот финансиски лизинг, лизингот претставува трансакција во којашто едната страна (давателот на лизингот) склучува два договора:

- договор со трета страна (испорачател) за набавка (купување) на опрема, постројки или други материјали под услови кои ги одбрал примачот на лизингот во согласност со своите интереси; и
- договор за лизинг со корисникот на лизинг се стекнува со право да ја користи опремата во замена за плаќање надоместок.

До примена на UNIDROIT-конвенцијата за меѓународен финансиски лизинг доаѓа кога примачот и давателот имаат деловни седишта во различни држави и кога притоа овие држави и државата во којашто продавачот (испорачателот) има деловно седиште се држави-договорачи или кога на двата договора (договорот за лизинг и договорот за продажба) се применуваат правилата на земјата-договорничка (испорачател).

Постојат неколку модели во рамките на двата основни вида меѓународен лизинг, и тоа според два критериума:

локацијата на лизинг-компанијата и корисникот:

- извозно-увозен или *cross-border leasing* (учесниците се во различни земји);
- увозен или *indirect leasing* (учесниците се резиденти во иста земја),

моделите на меѓународниот лизинг во деловната практика:

- лизинг-компанијата и корисникот на лизингот се во земјата-увозничка, а производителот на опремата е во земјата-извозничка;
- во двете земји постојат лизинг- деловни субјекти, а производителот на опремата и корисникот се наоѓаат во различни земји;
- лизинг- деловните субјекти и производителот на опремата се во земјата извозничка, а корисникот е во земјата-увозничка;
- мултинационални лизинг работи или глобални лизинг операции.

Најмалку распространетиот модел на меѓународен лизинг е тн. *Мултинационален лизинг*. Ваквите работи можат да ги вршат само лизинг деловните субјекти од неколку земји (Велика Британија и Швајцарија), што не е последица на неразвиеноста, туку е во прашање на регулативата што се однесува на лизинг-работењето.”

○ **Оперативен лизинг**

Во оперативниот лизинг се инволвирани две страни, и тоа: давателот на лизингот и корисникот на лизингот. Отплатите што произлегуваат од договорот за лизинг не се доволни да ги покријат трошоците на изнајмената опрема, па затоа договорот за лизинг се склучува на пократко време, отколку што е очекуваниот век на траење на опремата, што значи дека дадениот предмет под лизинг не се амортизира во целост во периодот на траење на лизинг аранжманот. Од друга страна, корисникот на услугите на лизингот со договорот за лизинг се осигурува од евентуални ризици, на пример во случај на намалување на обемот на работа тој може да го отповика лизингот и да ја врати опремата пред истекот на договорениот рок. Со ставање клаузула за отповикување во договорот за лизинг, корисникот на лизингот стекнува можност опремата да ја врати, ако нејзината технологија застарела или, пак, ако таа едноставно повеќе не му треба. Како даватели на лизинг, најчесто, се јавуваат фирми коишто произведуваат опрема, електронски, делови, различни машини, автомобили и др. Плаќањата врз основа на лизинг се признаваат како трошок во билансот на успех на банката во текот на временскиот период за којшто е склучен договорот за оперативен лизинг.

○ Финансиски лизинг

Финансискиот лизинг претставува договорен однос со којшто едната страна (лизор) се обврзува дека на другата страна (примачот на лизингот) ќе и ја финансира набавката на опремата на тој начин што, откако примачот ќе ја избере да ја купи или ќе ја даде на изработка кај трето лице (производител или трговец), или ќе ја осигура ја препушта во употреба кај примачот на определено подолго време.³³ Едната страна (корисник на лизингот) склучува договор (договор за испорака) со трета страна (испорачател) врз основа на којшто таа набавила опрема под услови кои ги определил корисникот, пришто склучува договор и со корисникот, пренесувајќи го врз него правото да ја користи опремата, во замена за плаќање надоместок. Примачот, пак, се обврзува да плати определен надоместок на рати, штој треба да ги покрие инвестициските трошоци на лизорот во целост или во најголем дел, преку камати или остварена добивка така што по истекот на рокот примачот може да ја откупи опремата, да ја врати или да продолжи со нејзината употреба и користење. Финансискиот лизинг, најчесто, ги има следниве карактеристики: се пренесува сопственост на крајот од периодот на лизинг, постои опција за купување со попуст, сегашната вредност на минималните плаќања на закупот е поголема или значително еднаква на првичната вредност на средството. Банката, како корисник на финансиски лизинг, треба во својот биланс на состојба да ги признае средствата (земени за финансиски лизинг) како средства и обврски.

³³ Економика, (Искажување на финансискиот лизинг во даночниот биланс, Петкович Славица), год.7, бр.1, 2005

5.4.2 Договор за лизинг

Во лизинг-договорите учествуваат голем број организации, а учесниците можат коишто можат да се поделат во две групи, и тоа:

- 1) деловни субјекти што имаат потреба од инвестициски вложувања, односно набавка на машини, опрема, транспортни средства;
- 2) деловните субјекти, што произведуваат инвестициски средства и кај коишто лизингот отвора можности за експанзија на продажбата.

Договорот за лизинг треба да ги содржи следниве елементи: опис на предметот, вкупната вредност на предметот, износот на аконтацијата, временскиот период за којшто е склучен договорот, вкупниот износ на надоместокот што го плаќа корисникот на лизинг, бројот и износот на одделните плаќања и рокот на нивното втасување.

Договорот за лизинг може да се јави во различни видови, и тоа:

- **според објектот на лизингот**, се разликуваат: лизинг на потрошни добра; инвестициски лизинг; лизинг на недвижни предмети, лизинг на движни предмети и лизинг за употреба на предмети.
- **според траењето на договорот** за лизинг постојат: краткорочен и долгорочен лизинг.
- **според положбата во којашто се наоѓа давателот на лизингот** се среќаваат: лизинг преку лизинг друштва, концерн лизинг, производствено-финанасиски лизинг.

Договорот за лизинг, по правило, се склучува врз основа на општите услови на работење на давателот на лизинг. Токму затоа овие лизинг договори често се нарекуваат формуларни договори. Како договорни страни кај овој вид договор се јавуваат: давателот на лизинг и корисникот на лизинг.

Страните во договорот се давателот на лизинг и корисникот на лизингот. Во улога на давател на лизинг се јавуваат специјализирани фирми - деловните субјекти, што отстапуваат определени предмети на користење за соодветен надоместок. Како корисник на лизингот, пак, може да се јави секое правно и физичко лице.

Договорот за лизинг содржи два битни елемента, и тоа: отстапување одделни средства на користење и цената на користењето, т.е. надоместокот.

- *Отстапувањето определено средство* на користење е битен елемент на којшто се однесува и самата обврска на давателот на лизингот.
- *Цената на користење-надоместокот*, како битен елемент, ја плаќа корисникот на лизингот. Таа се определува спогодбено, но во праксата тоа го прави давателот на лизингот. Овие два елемента на договорот за лизинг мораат да постојат во секој договор за лизинг, без разлика на видот на договорот. Договорот за лизинг содржи и многу други елементи, и тоа: рок на траење на договорот, време и начин на плаќање на цената, техничка документација, време и начин на стапување на договорот во сила и слично. Рокот на траење на овој договор, обично, изнесува од 3 до 5 години, а најдолго се склучува за 10 години.

5.5 Факторинг

Факторингот, всушност, претставува продажба на побарувањата со определен дисконт со што деловниот субјект обезбедува ликвидни парични средства пред, рокот на втасување на побарувањата, а воедно се ослободува од ризикот за наплата на побарувањата. Факторинг банката се обврзува дека со преземањето на ненаплатените побарувања на клиентот, одвојува надоместок за своја сметка (што обично се движи меѓу 2% до 10% вредносна заработувачка) ќе му ја исплати на клиентот вредноста на побарувањата веднаш во готово, намалена за износот што ѝ следува на банката, а клиентот го пренесува побарувањето на банката, гарантирајќи негова вистинитост. Значи, факторингот претставува откуп на извозните побарувања на добавувачот од страна на специјализирана компанија (фактор) и наплата на побарувањата на увозникот со соодветна провизија.

Со купувањето на побарувањата факторот го презема врз себе целосниот ризик околу наплатата на побарувањето. Факторингот, како извор на парични средства, е многу сличен со кредитот, бидејќи фирмата доаѓа до готови парични средства со

коишто ќе може да располага многу порано, пред втасувањето на побарувањата за наплата.

Во факторингот се вклучени следниве учесници:

продавачот кој ги продава побарувањата, *должникот* (сметката на должникот, или клиентот на продавачот) и *факторингот*. Побарувањата, во суштина, се финансиски средства поврзани со одговорноста на должникот да ги плати парите коишто ги должи продавачот (обично за извршената работа или продадените предмети).

5.5.1 Договор за факторинг

Во факторинг односите се сретнуваат следниве правни инструменти: цесија (остапување на побарување), преддоговор (што ги обврзува страните да ги склучат главните договори) и главен договор (главни елементи од договорот за продажба се предметите). Имено, факторингот не е договор за пренос на конкретни побарувања од клиентот на факторот, туку претставува преддоговор врз основа на когашто настанува обврска за склучување главни договори што се самостојни, а за нивното склучување е потребна посебна изјава на волја. Оправдано е да се склучат главните договори дури откако ќе се испитаат платежните способности на должникот. Главниот договор претставува купување на побарувањата со обврска на факторот да ја плати цената, а пренесувањето на побарувањето претставува исполнување на договорот за продажба. Во формуларните договори за факторинг главните договори се нарекуваат договори за купување.

Договорни страни се :

Клиентот, т.е. лицето, најчесто, регистрирано правно лице кое работи врз профитна основа, и коешто со намалување ги пренесува на факторот своите невтасани договорни краткорочни парични побарувања;

Како фактори, најчесто, се јавуваат банките или специјализирани факторинг куќи. Факторот се обврзува за клиентот да изврши најмалку две од наведените функции:

- да обезбеди финансиски средства за клиентот преку авансни уплати;
- да води евиденција (книги) за побарувањата;

- да изврши наплата на побарувањата;
- да преземе соодветни мерки при доцнењето со уплатите од должниците на клиентот.

5.5.2 Видови факторинг

Во деловната практика се сретнуваат повеќе видови договори за факторинг, и тоа: *прав (вистински) факторинг*. Овој факторинг нуди три основни функции: *del credere* (осигурување на наплатите), финансирање и управување со побарувањата. Особено е нагласена *del credere* функцијата кога факторот презема (со наплатата ризик на платежната неспособност на должникот и вообичаено е да го тој извести должникот (нотификација) за преносот на побарувањата од клиентот на факторот;

неправ(невистински) факторинг (Non-Notification factoring). Кај овој факторинг отпаѓа една од неговите битни функции, т.е. *del credere* функцијата што го третира ризикот на факторот за наплата. Преземањето на *del credere* ризикот значи преземање одговорност за наплатата. Кај нереалниот факторинг не се презема *del credere* ризикот, па не само што отпаѓа одговорноста на факторот за ненаплатата на побарувањето од должникот, туку клиентот е одговорен за факторот, ако тој не може да го наплати своето побарување од должникот;

факторинг платлив по втасаноста (maturity factoring) се користи само при увозно-извозниот факторинг. Кај овој вид, пак, факторот ги купува побарувањата на клиентот со денот на втасаноста. Значи, овде факторот ги нуди истите услуги како и кај реалниот факторинг, освен услугите на финансирање што однапред се исклучени. Куповната цена се плаќа на денот на втасаноста. Факторот со купувањето на побарувањата го презема ризикот за наплата и управува со побарувањето како и кај нотифицираниот факторинг; *меѓународен (извозно-увозен) факторинг*.

Бидејќи факторот може да ги откупува своите побарувања во својата земја или странство, се разликуваат домашен и меѓународен факторинг; во практиката уште постојат и *отворен и затворен или скриен факторинг*. Суштината на отворениот

факторинг е во тоа што комитентот врши цесија на своето побарување во корист на факторинг фирмата и, на тој начин, побарувањето, што ќе втаса во наредниот период ѝ го продава на факторинг фирмата којашто веднаш му го исплатува, и со тоа одбивање провизија или есконтна камата. За разлика од отворениот, затворениот или скриениот факторинг функционира на тој начин што извозникот ја продава стоката на факторинг фирмата, а таа му ја плаќа на комитентот вредноста на стоката од средствата позајмени од некоја банка, а наменети за кредитирање на извозот. Стоката се препродава на надворешен купувач на кредит, при што извозникот врши продажба во име и за сметка на факторинг фирмата. Факторинг фирмата ја наплатува извозената стока од страна на купувачот и го враќа кредитот на банката. На ваков начин факторинг фирмата остварува разлика во цени;

- *комплетен факторинг.* Овој факторинг подразбира преземање на сите извозни побарувања на клиентот извозник од страна на факторинг компанијата за Новите трендови во банкарското работење соодветен надоместок, односно провизија. Со овој договор извозникот е ослободен од обврската за сметководствено евидентирање на настанатите побарувања и нивната наплата од увозникот;
- *факторинг што создава идна обврска за извозникот.* Извозникот во овој случај не е заштитен од кредитниот ризик, што би настанал како резултат на лоши пласмани. Факторот има право на наплата на своето побарување од извозникот, доколку од кои било причини изостане исплатата на обврската од страна на увозникот.
- *сопствен факторинг.* Кај овој вид договор факторот не презема обврска за администрирање и наплата на извозните побарувања и тие можат да значат создавање идна обврска за извозникот;
- *дисконтирање фактури.* Дисконтирањето фактури се врши кога извозникот сака да му одобри извозен аранжман на увозникот, но не може да врши администрирање на кредитот, ниту пак постои соодветно обезбедување. Со тоа се ослободува извозникот од обврската да го извести увозникот дека треба да му плати на факторот, но се создава идна обврска за истиот извозник;

- *скриен факторинг*. Во овој случај факторот го заштитува извозникот до определен износ (80% од износот на извозната фактура). Извозникот врши администрирање и наплатата на побарувањето. Ако увозникот не плати, тогаш извозникот го наплатува побарувањето од факторот.

5.6 Форфетинг

Форфетингот подразбира купување обврски што втасуваат во наредниот период а потекнуваат од испорака на производи и услуги, главно, од извоз, без право на регрес на кој било поранешен сопственик на побарувањето. Форфетингот, значи, е откуп на долгорочните парични побарувања (од извозникот) од страна на банката на комитентот, со определен дисконт што паѓа на товар на клиентот, и тоа без право на регрес од таквото побарување кон продавачот, ако тоа остане ненаплатено од страна на трети лица. Ваквите побарувања се проследени со кредитни инструменти како што се: акредативот, меницата и банкарската гаранција, со рок на втасување од 180 денови до 5 години, без право на регрес. Форфетинг финансирањето, за разлика од факторинг аранжманите, се јавува кај големите проекти, при испорака на опрема или изградба на објекти според системот "клуч на рака", односно подразбира купување обврски што втасуваат во наредниот период, а потекнуваат од испораката на производите и услугите – главно, во извозот, без право на регрес на кој било поранешен сопственик на побарувањето. Всушност, овде се работи за продажба на опрема или изградба на објекти врз основа на комерцијални или стоковни кредити.

Постојат поголем број ризици коишто се јавуваат при финансирање со форфетинг:

- *политички ризик*. Тој настанува со воведување вонредни мерки на државата или политички инциденти, на пример, војни или цивилни немири;
- *ризик на трансфер*, што произлегува од неможноста или одбивањето државата или другите официјални институции да извршат плаќање во договорената валута или пак, прогласуваат мораториум;
- *валутен ризик*. Ова е еден од најважните ризици што се јавува со променливиот курс на домашната валута, бидејќи може да има ефект врз

промената на вредноста на договорот и тоа за позначителен износ особено кога се конвертира во домашната валута на извозникот, така што и може да доведе до загуби за сопственикот на побарувањето;

- *комерцијален ризик*, што значи неспособност или неподготвеност на должникот, или гарантот да платат.

5.6.1 Договор за форфетинг

Договорот за форфетинг е двостран и товарен договор со којшто извозникот - форфетист - и продава на одделна банка или друга специјализирана финансиска институција –форфетер - надворешнотрговско идно (невтасано) побарување, што не е оптоварено со можност за регресни побарувања од страна на трети лица спрема купувачот на побарувањето (форфетерот) и што е обезбедено со некое од средствата за обезбедување, а форфетерот ќе ја плати цената на побарувањето и дека нема правно да го вознемирува форфетистот со регресно барање, било самиот него или неговите наследници.

Страни кај договорот за форфетинг се:

- *форфетер (forfaiter)* е лице, кое без право на регрес, купува идно побарување. По правило, како форфетери се јавуваат меѓународно познати банки, или специјализирани финансиски институции или друштва за финансирање, бидејќи форфетните работи се сметаат за финансиски кредити, а како форфетери можат да се јават само правни лица што се овластени да се занимаваат со финансиско-кредитни работи со странство;
- *форфетист (exporter)* е продавачот на идното побарување. Форфетистот, всушност, е продавачот-извозникот за извоз на опрема и индустриски постројки во меѓународната купопродажба во почеток (како кредит).
- *отстапен должник* е субјектот чиј долг се продава со договорот за форфетинг.
- *останати лица кај договорот за форфетинг.*

Договорот за форфетинг е двострано обврзувачки договор, т.е.она што е право за едната страна, всушност, претставува обврска за другата, и обратно. Основна

обврска на форфетистот е да му го "предале" идното побарување на форфетерот, и со тоа сите негови квалификаторски елементи, а основна обврска на форфетерот е да го исплати договорениот надоместок.

Договорите за форфетинг можат да се поделат според следниве критериуми:

- специфичноста на објектот за чиј промет се работи (инвестициска опрема, индустриски објекти итн);
- примарноста на определената стопанска функција (форфетинг од финансиска природа, форфетинг од услужен карактер) и
- -својството на договорените средства за обезбедување (договори за форфетинг со меница и др.).

Престанокот на договорот за форфетинг е идентичен со начините за престанок на облигациските договори (исполнување, компензација, виша сила и др.).

6. ИНОВАЦИИ ПОВРЗАНИ СО БАНКАРСКИТЕ УСЛУГИ НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

6.1 Услуги поврзани со плаќањата

Банките нудат механизми кои на клиентите им овозможуваат да ги реализираат плаќањата. Системот за плаќање може да се дефинира како организиран аранжман за пренос, односно за трансфер на вредноста меѓу учесниците во истиот.³⁴ За личните клиенти, главните видови плаќања се реализираат со пишување чекови од нивните тековни сметки (во САД познати како „чековни сметки“) или преку плаќања од дебитни или кредитни картички. Освен тоа, се обезбедуваат различни други услуги на плаќања вклучувајќи жиро (или кредитни трансфери) и автоматизираните плаќања како што се директните задолжувања и трајните налози. Услугите на плаќање можат да се вршат од хартија или електронска форма. Во повеќето земји, системите за малотрговски плаќања се во сопственост и под раководство на главните банки. Постојат неколку видови на безготовински плаќања, како што се:

- **чековите** – имаат широка примена како средство за плаќање за производите и за услугите. Ако лицето А купува производи и му дава чек на лицето Б, лицето Б е тоа што одлучува дали чекот ќе го исплати на сопствена банкарска сметка. Банката на лицето Б во тој случај покренува барање за задолжување на сметката на лицето А. Банката на лицето А го одобрува (дава клиринг) за чекот, по што се случува трансфер на средства (порамнување). Плаќањата од чек се познати како дебитни трансфери, бидејќи претставуваат пишани барања за задолжување на сметката на плаќачот.
- **кредитните трансфери** – (или банкарските жиро кредити) претставуваат плаќање каде што клиентот дава инструкции до својата банка да изврши трансфер на средства директно до банкарската сметка на корисникот. Потрошувачите користат банкарски жиро-трансфер плаќања за да платат фактури или да извршат авансно плаќање за порачаните производи.

³⁴ Барбара Касу, *Вовед во банкарството*, стр.26

- **трајните налози** – претставуваат инструкции од клиентот (носител на сметка) до банката за плаќање фиксен износ во редовни интервали на сметка на друг поединец или компанија. Банката ја има одговорноста да запомни кога треба да ги реализира овие плаќања. Само носителот на сметката може да ги смени инструкциите од трајниот налог.
- **директните задолжувања** – ги покренува снабдувачот кој снабдил производи/услуга, а клиентот мора да го потпише директното задолжување. Инструкциите за директно задолжување обично носат различни износи и временски моменти во кои се случува задолжувањето; и местото на задолжувањето треба да биде фиксно или променливо (вообичаено фиксно). Доколку се пропуштат одредени плаќања, снабдувачот може во неколку наврати да побара реализација на пропуштеното плаќање. Доколку плаќањата континуирано се пропуштаат во текот на подолг временски период, банката на клиентот го откажува директното задолжување. На овој начин, сметките за гас или за вода ги плаќаат голем број малотрговски клиенти.
- **пластичните картички** – вклучуваат кредитни картички, дебитни картички, чековни гаранциски картички, патнички картички и картички за забавни активности, картички со попуст од одредени продавници и „паметните“ или „чип“ картички. Технички, пластичните картички сами по себе не делуваат како механизам за плаќање – тие помагаат да се идентификуваат клиентите и да се креира плаќање кое се базира врз документ на хартија или документ во електронска форма.
- **кредитните картички** – на носителите им нудат претходно договорен кредитен лимит кој се користи за купување во малопродажните продавници и на други продажни места. Малопродажниот трговец и плаќа провизија на компанијата која ги води кредитните картички за секоја продажба остварена преку кредитните картички, а поотрошувачот добива бесплатен кредит доколку сметката целосно се уплати пред утврдената дата. „Виза“ и

„Мастеркард“ се двете најзначајни организации во сопственост на банките кои работат со кредитни картички.

- **дебитните картички** – се издаваат директно од страна на банките со цел на клиентите да им дозволат да повлекуваат парични средства од нивните сметки. Тие можат да се користат и за добивање готови пари и други информации доколку се користат преку банкомати (ATMs).
- **чековните гаранциски картички** – за првпат беа воведени поради отпорот на малопродажните трговци да прифаќаат лични чекови. Најчесто, кога се плаќа со чек, дополнителна идентификација на плаќачот се обезбедува со покажување на чековната гаранциска картичка, при што деталите од картичката се запишуваат на чекот со цел да се гарантира плаќањето. Најголем дел од овие видови картички делуваат и како дебитни картички.
- **патнички картички и картички за забава (односно картички со наплата)** – обезбедуваат механизми за плаќања и овозможуваат одложување на плаќањето до крајот на месецот, но тие овозможуваат бескаматен кредит. За разлика од кредитните картички, сите сметки мора да бидат платени на крајот од месецот и не е дозволено никакво обновување.
- **паметни, мемориски или чип-картички** – се картички кои содржат микропроцесор или мемориски чип. Картичките со микропроцесори можат да додаваат, да бришат и на друг начин да постапуваат со информациите на картичката и можат да вршат најразлични функции и да складираат односно сочуваат најразлични информации.

6.2 Услуги поврзани со депозити и со издавање заеми

Покрај услугите поврзани со плаќањето, личното банкарство вклучува и понуда на широк спектар услуги поврзани со **депозитите и издавањето заеми**. Овие услуги се резимираат на следниов начин:³⁵

Тековни или чековни сметки – кои обично не плаќаат никакви (или многу ниски) каматни стапки кои главно се користат за плаќањата. Банките нудат најразлични тековни сметки кои се осмислени да одговараат на различни сегменти од пазарот и со различни дополнителни услуги.

Временски или штедни депозити – каде што средствата се депонираат за определен временски период со претходно утврдена или променлива каматна стапка. Банките нудат најразлични штедни производи од ваков вид, од стандарден утврден рок и фиксна штедна стапка, до променлив рок со променлива стапка. Најчесто депозитите што можат да се повлечат на барање имаат пониски камати од средствата кои во банката се депонираат за определен утврден рок.

Потрошувачки заеми и хипотеки – што банките вообичаено им го нудат на своите малотрговски клиенти. Потрошувачките заеми можат да бидат *необезбедени* (односно, не се бара залог; овие заеми обично се издаваат до ограничен утврден паричен износ и за краткорочен и среднорочен период) или *обезбедени со имот* (со рок на отплата подолг од десет години) при што каматните стапки главно се променливи, (но можат да бидат и фиксни). Покрај тоа, банките нудат широк спектар хипотекарни производи за купување имот. Како најважни видови хипотеки се јавуваат: *хипотеки со варијабилна стапка; хипотеки со фиксна стапка; хипотекарни заеми со горна граница; дисконтни хипотеки; готовински повратни хипотеки*.

³⁵ Барбара Касу, *Вовед во банкарството*, стр.27

6.3 Услуги поврзани со инвестиции, пензии и осигурување

Инвестициските производи – што им се нудат на малотрговските клиенти се состојат од различни производи поврзани со хартии од вредност, вклучувајќи ги заедничките инвестициски фондови, инвестициите во акции на компаниите и разни други производи поврзани со хартиите од вредност како што се штедните обврзници. Во реалноста, постои поклопување помеѓу штедните и инвестициските производи, при што има многу банки кои ги рекламираат своите услуги во пакети.

Услугите поврзани со пензии и осигурување – денес ги нудат бројни банки. Услугите поврзани со пензиите обезбедуваат приход по пензионирањето (во форма на ануитети) за субјектите кои плаќаат придонеси кон пензиските планови. Придонесите кои се плаќаат во пензиските фондови се пласираат во долгорочни инвестиции каде што лицето кое плаќа придонеси при своето пензионирање прима пензија. Пензиските услуги што ги нудат преку банките се познати како приватни пензии за да се направи разлика меѓу нив и јавните пензии што ги нуди државата.

6.4 Електронско банкарство

Во последниве години се имаат развиено повеќе иновативни финансиски производи преку кои се користат поволностите од брзиот технолошки напредок и од развојот на финансиските пазари. Трансакциите што се реализираат со примена на овие иновативни производи сè повеќе учествуваат во обемот и во вредноста на домашните и прекуграничните малотрговски плаќања. Постојат три форми на електронско банкарство:

- домашно банкарство;
- корпоративно банкарство;
- меѓународно банкарство.

Домашното банкарство претставува самоусложно банкарство т.е. систем за користење банкарски услуги од домот на клиентот и овозможува трансфер на средства, информации, налози преку телекомуникациски линк, што се поврзува со

централниот сервер на банката со користење компјутер, телефон, или телевизор. Во зависност од еволуцискиот развој на комуникациската врска (телефонска линија, интранет мрежа, интернет мрежа) домашното банкарство денес инкорпорира:

- *телефонско банкарство;*
- *on-line банкарство;*
- *интернет банкарство;*

Телефонското банкарство претставува начин за доближување до клиентите и едноставна услуга за добивање информации за состојбата на сметката и издавање налози преку телефон. Оваа услуга е достапна во работно време на банката, со директен контакт со службеникот на банката. Денес телефонското банкарство се користи и за советодавни услуги на клиентите, но и како логистичка поддршка при различни активности на клиентите.

On – line банкарството е процес за вршење банкарски трансакции со директна компјутерска врска меѓу клиентот и банката преку користење специјален софтвер, инсталиран на персоналниот компјутер на клиентот. Комуникацијата се воспоставува преку затворен мрежен комуникациски систем на банката – интра нет и персонален компјутер на корисникот, со употреба на модем. Меѓутоа, скапите трошоци за инсталирање специјализиран софтвер на компјутерите на корисниците и потребната обука за нивно користење, како и безбедноста на податоците на хард дискот, on-line банкарството не обезбедува практична примена, што доведува до преориентација кон интернет банкарството.

Интернет банкарството е пристап до банкарските услуги преку интернет, при што секој клиент добива корисничко име (user ID) и лозинка (password) со што се најавува, а треба да му обезбедат приватност и заштита од можни злоупотреби при користење на услугите. Употребата на телефонски линии и телевизори се намалува, а употребата на интернетот и неговата достапност 24/7/365 , без физичко ограничување од било кое место што има пристап до интернет, наметна целосна трансформација на банкарството, така што слободно може да се констатира дека интернет банкарството е замена за терминот домашно банкарство.

Последен збор од развојот на електронското банкарство е **мобилното банкарство** што овозможува достапност до банкарските услуги во секое време,

независно од локацијата на клиентот, со интернет врска преку мобилен телефон (smart phone) или друг вид преносен компјутер (лаптоп, таблет), при што корисникот може да пристапи до банкарските услуги и да се извршат низа трансакции.

ЗАКЛУЧОК

Глобализацијата, како феномен на денешницата, значајно и постепено ги брише границите на финансиските пазари, создавајќи простор за воведување нови модели, инструменти и методи за работа, при што претпоставува постоење на јасни институционални правила и форми коишто го дефинираат и детерминираат однесувањето на економските системи. Во една таква рамка банките се најрегулираните, најсензитивните, најстарите и најдоминантните институции што ги диктираат економските процеси и директно влијаат врз акумулацијата и најпродуктивната алокација на капиталот. Современото банкарство, денес, се соочува со низа предизвици, а како резултат на консолидацијата, технолошките иновации, дерегулацијата, глобализацијата и финансиските промени врз коишто треба да се прилагоди, како неопходен фактор за опстанок, одржливост, раст и развој. Физиономијата на банките со текот на времето драстично се менува, така што, во последниве децении, покрај традиционалните банкарски активности (прибирање депозити и пласирање во вид на кредити) тие прибегнуваат и кон небанкарски активности во делот на инвестициското банкарство, нудејќи финансиски совети, осигурување, гаранции итн.

Но, како што може да се забележи, банкарското учество во светскиот финансиски систем бележи опаѓање, што се должи на фактот дека развиените економии веќе немаат потреба од иста големина на банкарскиот систем, како што имале претходно во годините на нивниот раст и развој. Прифаќањето на промените и борбата за опстанок на пазарот на којшто владее висока конкуренција придонесува банките да бидат принудени да изнаоѓаат нови начини на дејствување, главно, за подобро опслужување на клинетите, но истовремено и постигнување пониски трошоци, односно поголема ефикасност. Развојот и примената на информациската технологија секојдневно наметнува нови современи начини за испорака на банкарските услуги и производи, така што клиентите ќе можат да го изберат најдобриот модел за интеракција со банките.

Континуираниот раст на потребите и многубројните промени на финансиската сцена придонесуваат за интензивен раст на банкарскиот сектор и условуваат

определени традиционални банкарски производи да станат непрофитабилни. Имено, постојните традиционални модели на банкарското работење полека, но сигурно, се напуштаат и во извесна мера се прибегнува кон развој на нови вонбилансни производи, а сè со цел да се максимизира профитот и богатството. Основен мотив, секако, претставува задоволувањето на потребите на своите комитенти, но при максимизацијата на профит, најчесто се врши заобиколување на веќе постојните рестрикции што, всушност, претставуваат движечки фактор за иновации. Банките се најрегулираните институции, пред сè, од потребата да се заштитат средствата на јавноста и да се постигне системска стабилност на банкарскиот систем, односно да се зачува довербата во него. Банкарските институции се најзначајна алатка во финансиската мрежа, затоа што се карактеризираат со најголемо учество во вкупната актива на финансискиот сектор. Во земјите во транзиција, каква што е и Република Македонија, се поаѓа од потребата за нивно перманентно следење и верифицирање на резултатите од работењето, бидејќи тоа е од интерес за здраво функционирање на економијата и обезбедување стабилен монетарен систем и општествена репродукција.

Од изнесените податоци во овој труд можеме да резимираме дека банкарскиот систем на Република Македонија е составен од 15 банки од кои 5 се големи, 7 се средни и 3 мали. На 31.12.2016 во групата големи банки влегувале: Стопанска банка АД Скопје, Комерцијална банка АД Скопје, НЛБ Тутунска банка АД Скопје и Охридска банка АД Скопје и Халк банка АД Скопје.

Вкупните бруто кредити на нефинансиски субјекти ги опфаќаат бруто кредитите на секторите: држава, нефинансиски друштва, домаќинства, непрофитни институции кои им служат на домаќинствата и нерезиденти (нефинансиски субјекти).

Во третиот квартал од 2017 година е забележан раст од 0,3%, но зголемувањето е побавно во споредба со претходниот квартал (2,2%). Растот на кредитната активност произлегува од денарските кредити на домаќинствата, при намалена кредитна поддршка за корпоративните клиенти. Анализирани по кредитни производи, речиси 72% од кредитите на физичките лица се наменети за

финансирање на ненаменската потрошувачка на физичките лица (потрошувачки кредити, дозволени пречекорувања и кредитни картички). Кредитите на претпријатијата квартално се намалија за 1,6%, со што годишната стапка на промена е негативна и изнесува 0,4%.

KORISTENA LITERATURA

- Adelman, I. And E. Thurbeck, "The Role of Institutions in Economic Development", *World Development*, 17, special issue (1999).
- Arestis, P. and A.S. Eichrer, "The Post Keynesian and Institutional Theory of Money and Credit", *Journal of Economic Issues*, 22 (1989).
- Arthur Andersen, 'European Capital Markets, a Strategic Forecast', *Economist Publications* (2000).
- ALLEN, FRANKLIN and MIYAJIMA, HIDEAKI. How Important Historically
-Were Financial Systems for Growth in the U.K., U.S., Germany, and Japan.
- Akerlof, G. (1970). The Market for Lemons: Quality Uncertainty and the
-Market Mechanism. *Quarterly Journal of Economics*, 84, 488–500.
- Allen, L., Jagtiani, J., Peristiani, S., & Saunders, A. (2004). The role of bank advisors in mergers and acquisitions. *Journal of Money, Credit and Banking*, 36(2),
- Vukičević dr Milan, Menadžment, Prometej, Novi Sad, 2007.
- Ghee, William K, J. William Petty and Jack A. Griggs . 'The Banker is Perspective on Financing Capital Investment an Update.
- Arzac, E. R. (2005). *Valuation for mergers, buyouts and restructuring*. Wiley.
- Berlin, M. & Mester, L. (1992). Debt Covenants and Renegotiation. *Journal of Financial Intermediation*, 2,
- Berger, A.N. and T.H. Hannan, "The Price Concentration Relationship in Banking", *Review of Economics and Statistics*, 71 (May 2000).
- Berman, K., "Financial Intelligence: A Manager's Guide to Knowing what the numbers Really Mean", Harvard Business Press, 2006.
- Bodie, Z., Kane, A, and Alan J. Marcus, "Investments", McGraw-Hill Irwin, 2005.
- Berk, J, and Demarzo, P., "Corporate Finance", Pearson Addison Wesley, 2007.

-Brealey,R. and Myers, S., “Principles of Corporate Finance”, McGraw-Hill, 1988.

-Bhattacharya, S. And A.V. Thakor, “Contemporary Banking Theory”, *Journal of Financial Intermediation* (October 2004).

-Cornett,Saunders,Fundamentals of Financial institutions Management,Irwin/MG Grow-Hill,Singapore ,1999

-Zoran Jovic, Mendzment finansijskih Institucija, Univerzitet Singidunum, Beograd,2008

-Cirovic,M.Finansijsci menadzment,Naucno drustvo Srbije,Beograd 2008

-Трпески, Љ. (2009). „Банкарство и банкарско работење“, Скопје: Скенпоинт

-Петревски, Г. (2008). „Управување со банките“, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Економски факултет – Скопје

-Народна банка на Република Македонија (2018). Годишни извештаи за ризиците во банкарскиот систем на Република Македонија од 2010 до 2017 година.
http://www.nbrm.mk/WBStorage/Files/WebBuilder_Godisen_BS_31_12_2014.pdf
http://www.nbrm.mk/WBStorage/Files/_Godisen_BS_31_12_2013.pdf
http://www.nbrm.mk/WBStorage/Files/WebBuilder_Izvestaj_Bankarski_Sistem_Godisen_2012.pdf
http://www.nbrm.mk/WBStorage/Files/Regulativa_Godisen_Izvestaj_2011_MKD.pdf
http://www.nbrm.mk/WBStorage/Files/WebBuilder_bankarskiotsistem_bankarskatasupe_rvizija_2010.pdf

- [Комерцијална банка АД Скопје](#)
- [НЛБ Тутунска банка](#)
- [Халк банка АД Скопје](#)
- [Прокредит банка](#)
- [Еуро стандард банка АД Скопје](#)
- [Централна кооперативна банка АД Скопје](#)

Податоците се превземени од официјалните веб – страни на горенаведените банки.